

Pénzes Lóránd István

TEMPLOM ÉS ISKOLA A 19–20. SZÁZADI SEPSI-BARCASÁGI ESPERESI KERÜLETBEN

Az esperesi kerülethez tartozó plébániákról

A dolgozat a *Sepsi-barcasági esperesi* kerület és az ahhoz tartozó egyházközségek 19. század végi és 20. század első fele történetének összefoglalására tesz kísérletet. Próbálkozásom nem előzmény nélküli, hiszen 2001-ben Magyarországon látott napvilágot Kovács József szerkesztésében *A gyulai római katolikus esperesi kerület története*, majd az erdélyi püspökség millenniuma előtt tisztelegve, 2009-ben jelent meg Barabás Kisanna és Tamási Zsolt szerkesztésében *A Maros-küküllői főesperesi kerület plébániáinak története 1900-tól 1989-ig*, 2016 decemberében pedig Gagy Katinka szerkesztésében a *Sarlóvágások és kalapácsütések Krisztus keresztjén* című könyv, amely a *Székelyudvarhelyi főesperesi kerület egyházközségeinek helyzetét dolgozza fel a kommunizmus éveiben*. A *Sepsi-barcasági esperesi kerület* 20. századi történetéről még nem jelent meg ilyen jellegű összefoglaló, csupán Lamásch József brassói apátplébános 1815-ben írt, de csak 2010-ben megjelent kézírata foglalja össze a 19. század elejéig a barcasági dékánóság egyházközségeinek történetét.¹ Kutatásaim során a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Sepsiszentgyörgyi Gyűjtőlevéltárában fellelhető levéltári forrásokra, kéziratokra és az elérhető, témára vonatkozó szegényes szakirodalomra támaszkodtam. A dolgozat nem tekinti át a kerülethez tartozó egyházközségek múltját, monográfiák közlésére nincs lehetőség, inkább megpróbálja az esperesi hivatal szemével, „felülről” láttatni a 20. századi történelmi eseményeket, jelenségeket. A jórészt protestáns közösségek között (újra)alakult egyházközségek megtartásában erőteljes szerepet játszott a katolikus oktatás, ezért a felekezeti, ún. hitvallásos iskolák életét a dolgozat második részében külön tárgyalom.

Az erdélyi (1932-től gyulafehérvári) római katolikus püspökség területe napjainkban 15 főesperesi kerületre (*archidiaconatus*) tagolódik, amelyek közül fiatal, de dinamikusan fejlődő egyházigazgatási egységet képez a *Sepsi-barcasági főesperesi kerület* a hozzá tartozó 25 plébániával.² A kerület magába foglalja Alsó-Háromszék, Erdővidék és a Barcaság katolikus plébániáit, melyek a reformáció következtében Barót kivételével megszűntek. Újjáalakulásukra a 18. században, az alábbi településen került sor: Brassó (1712), Illyefalva (1701), Kőhalom (1753), Sepsikőröspatak (1781), Miklósvár (1716), Mikóújfalva (1815), Sepsiszentgyörgy (1764), Szentivánlaborfalva (1724), Türkös (1755). Érdekes színfoltját képezte az esperesi kerületnek a 19. századi, kincstári fenntartású három határszéli, ún. vesztégintézeti³ lelkészség: Bodzavám (1749–1888),⁴ Felsőtömös (1792–1930)⁵ és Töröcsvár (1755–1931), amelyek az Osztrák–Magyar Monarchia és a Román Királyság közti térségben határátkelőhelyeken jöttek létre, az ott szolgálatot teljesítő katolikus vámhivatalnokok, postamesterek, vendéglősök és családjaik vallásgyakorlatának biztosítására. Fenntartásuk államérdekből történt, de a határforgalom csökkenése miatt a bodzavámi lelkészség már a dualizmus idején megszűnt. A trianoni döntés következtében Felsőtömösön is értelmetlenné vált a plébánia fenntartása. A töröcsvári lelkészség viszont az iparosodó Zernyestre költözött, majd 1955-ben *Töröcsvári-Zernyesti Plébánia* néven önállósult.⁶ A 18. században rövid ideig önálló egyházközségnek számított Hídvég (1793–1878), Málnás (1782–1815) és Bodola (1788), de fenntartásukat jórészt csak a főúri támogatásnak köszönhették.

A fentiek mellett az esperesi kerületben 11 olyan egyházközséggel számolunk, melyek hívei számbeléleg fokozatosan gyarapodtak, számukra már a 19

¹ LAMÁSCH József 2010.

² A katolikus egyházkormányzati egységnek tekintett egyházmegyék vezetője a püspök, ezért megnevezésére a püspökség kifejezést is használjuk. Az egyházmegyét kisebb egyházigazgatási egységekre, főesperességekre tagolják, amelyek vezetője, a főesperes több plébánia igazgatóját, felügyeletét látta el. A nagy kiterjedésű területeken létrejött főesperességek további esperességekre oszthatók, élükön az alesperessel, aki a főesperes által meghatározott feladatokat látja el.

zott feladatokat látja el.

³ Járvány idején az országba belépőket negyven napig tartották, vesztégettek itt karanténban, hogy ne terjeszthessék tovább az esetleges betegségeket. A karantén szó eredetileg a *quarantina* olasz szóból ered, és *negyven napot* jelent.

⁴ PÉNZES Lóránd 2013.

⁵ GyFL SGyL, Bpl, *Plébániai iktatott iratok*, 430/1930.

⁶ GyFL SGyL, Spl, 80/1931.

század végén – 20 század elején építettek templomot, majd néhány évtized múltán önállósodtak. Főként városban került sor új egyházközségek létrehozására, de néhány faluban a megváltozott felekezeti arányok is új plébániák alapítását sürgették. Így történt ez a Mikóújfalu filiajaként számontartott Sepsibükszádon, ahol 1867-ben épült templom. Önállósítására 1919-ben került sor, mivel az itt élő nagyszámú görögkeleti hívek az 1916-os román betörés alkalmával tapasztalt pusztítás láttán annyira elkeseredtek, hogy tömegesen tértek a római katolikus hitre. Málnásfürdőn 2004-ben alakult szórvány egyházközség,⁷ amely négy plébánia filiaiból⁸ jött létre: Sepsibükszádtól Málnásfürdő, Mikóújfalutól Málnás, a sepsiszentgyörgyi Szent Gellért plébániától Oltszem és Sepsibodok, Sepsikőröspatakról pedig Zalán, Zoltán, Étfalva, Gidófalva, Fotosmartonos falvakat csatolták az új plébániához. Kápolnája Márton Áron püspök adományából és a hívek hozzájárulásából már 1969-ben felépült, ellátásáról a ferencesek gondoskodtak, köztük az ide költözött P. Benedek Fidél ferences szerzetes-történész.⁹

A kerület katolikusságának számbeli növekedését leginkább Sepsiszentgyörgyön figyelhetjük meg, ahol a 20. század végén négy templom épült fel a hozzájuk rendelt egyházközségek számára: a Csíki utcai Szent Gellért Plébánia (1990), az Állomás-negyedi Szent Benedek Plébánia (1992), az örköi Mária Világ Királynője (1996) és az Olt-negyedi Krisztus Király Plébánia (2007). Sajátosság-kuriózuma az esperesi kerületnek a feketehalmi egyházközség, amely – a gyulafehérvári egyházmegyében egyedüliként – ökumenikus templommal rendelkezik. Az istenházát a katolikus, a református és a magyar evangélikus felekezetek közös használatára tervezték és építettek. Brassóban a katolikusok számbeli gyarapodására az iparosodás felgyorsulása következtében került sor.

Számukra a meglévő, Kolostor utcai főplébánia mellé még két új egyházközséget hoztak létre: a Zajzoni úton fekvő Bolonyait (1973)¹⁰ és az Astra negyedit (2000).

Az esperesi kerület létrejöttének előzményei

A *Sepsi-barcasági főesperesi* kerület mai formájában a 20. század folyamán jött létre, a *Barcasági dékánásból* alakult *Barcasági*, valamint a *Sepsi-miklósvári esperesi kerület* egyesítéséből.

A dékánás (*decanatus*) a Barcaság területén fekvő szász egyházközségek igazgatási formája volt, amelynek létrehozása egybeesik a német lovagrend betelepítésével (1211). A rend önálló államalapítási kísérlete kudarcot vallott, 1224-ben el kellett hagyniuk Erdélyt, de a dékánás egyházigazgatási formaként a szász telepesek körében tovább élt. A német nyelvű népcsoport erőteljes egyházi autonómiára tett szert az erdélyi püspökkel szemben, majd az esztergomi érsek fennhatósága alá kerülve, igen fontos egyházkormányzati jogokat is szerzett.¹¹ A reformáció idején a katolikus dékánátus és a hozzátartozó települések lutheránussá váltak. Ugyancsak az új hit valamelyikét követték a baróti kivételével a sepsi esperesi kerület plébániái. Az erdővidéki település egyházkormányzati szempontból a Felső-Háromszéken katolikusnak maradt „szentföldi” falvakat összefogó *Háromszéki esperességhez* került. Az erdélyi és így a csekély számú alsó-háromszéki katolikusok vallásgyakorlatában az osztrák berendezkedés hozott kedvező fordulatot. Az 1691-ben kiadott *Diploma Leopoldinum*, valamint annak 1693-ban történt kiegészítése értelmében a katolikusok szabadon építhettek templomot, fiaikat papok nevelhették. A katolikusoknak kedvező Habsburg-egyházpolitikában hű szövetségesre találtak a főként ferences káplánt tartó főurak, akiknek

⁷ PÉNZES Lóránd 2009a, 1.

⁸ Filia, vagyis leányegyházközséget olyan település képez, amelynek nincs saját lelkesze, ügyvitele, hanem valamely szomszédos egyházközség plébánosa látja el híveit.

⁹ Benedek Simon – szerzetbeli nevén Fidél atya – 1907. október 3-án született, az Udvarhely vármegyei Székelyszentléleken. A gimnáziumi tanulmányait Székelyudvarhelyen kezdte, majd 1923. szeptember 12-én a mikházi kolostorban belépett a rendbe. A középiskolai tanulmányait Csíksomlyón fejezte be, majd 1927-től teológiát tanult a rend vajdahunyadi rendházában. 1929. június 27-én fogadalmat tett, majd következő év decemberében pappá szentelték Gyulafehérváron. Papi pályafutását Brassóban kezdte, 1933-ban Csíksomlyón kinevezték a Collegium Seraficum prefektusává. 1939-ben Kolozsváron a rendtartomány titkárá és a ferences harmadrend tartományi igazgatója lett. Rendszeresen foglalkozott történelemtudománnyal is: Jakó Zsigmond és Kelemen Lajos professzor irányítása alatt 1945-ben védte meg a *Tatárbetörés Csíkban 1651-ben* című doktori

dolgozatát a Bolyai Egyetemen. 1948. június 24-én választották meg az erdélyi rendtartomány provinciálisának. Mivel az államvezetés politikája eredménytelen maradt, és nem sikerült a ferences rendet bevonnai a békepapi mozgalomba, megkezdődött a rend tagjainak megtörése. 1951. augusztus 20-án a rend tagjait a máriaradnai rendházba gyűjtötték össze, majd Dés, Eszternek és Körösbánya rendházaiba szórták szét, bepecsételve személyijükbe a D. O. kényszerlakhely megnevezést. Mivel a rend felszámolásában nem volt hajlandó a hatalommal együttműködni, 1961. június 26-án letartóztatták, és vizsgálati fogságba a szamosújvári börtönbe vitték. 1964. augusztusában amnesztiával szabadult. Visszatért a dési rendházba, de ott továbbra is zaklatták. Ezért 1967. augusztus 10-én a háromszéki kis településre, Zalánba költözött. Innen 1971-ben Málnásfürdőre került, hogy szívfgyengeségét kezeltesse és a híveket ellássa. 1979. május 26-án halt meg, a csíkszentimrei mofettában. (SAS Péter 2004.)

¹⁰ NAGY György Attila 2009, 3.

¹¹ HEGYI Géza 2018, 10.

hathatós támogatásával alakultak újra a katolikus egyházközségek. Elsőként a Kálnoky család birtokközpontjának számító Miklósváron (1715)¹² és Kőröspatakon (1781), majd a Henter család ősi fészken, Szentivánban (1724).¹³ A fenti települések egy alsó-háromszéki vagy barcasági katolikus esperesség hiányában a főként felső-háromszéki egyházközségeket magába foglaló *Háromszéki esperesség*hez tartoztak, amelynek főesperesei Kézdiszék tekintélyesebb egyházközségeinek éléről kerültek ki.

Az 1753-as papi összeírás szerint a következő plébániák tartoztak a Tamási György altorjai plébános kézdi-orbai főesperes igazgatása alatt álló *Háromszéki esperesség*hez¹⁴: Altortja, Kézdiszentlélek, Polyán (Kézdiszentkereszt), Esztelnek, Lemhény, Ozsdola, Imecsfalva, Szentkatolna, Gelence, Futásfalva, Szárazpatak, Szentiván, (Szentivánlaborfalva) Barót, Miklósvár, Bereck, Nyújtód. Az összeírás megjegyzi, hogy Illyefalva a pálosok, Kanta a konventuális, minorita ferencesek adminisztrálása alatt állt. Brassó az obszerváns ferencesek és a jezsuiták missziós területét képezte, Fogarason pedig ismét konventuális ferencesek tevékenykedtek.¹⁵ Az 1761-es egyházmegyei sematizmusban a fenti egyházközségek mellett megjelent a jezsuiták alapította türkösi egyházközség is,¹⁶ amely szintén a hozzá legközelebb fekvő *Háromszéki esperesi kerülethez* tartozott.¹⁷ Az 1788-ban nyomtatásban megjelent papi névtárban a *Miklósvári főesperességet* a *Fogarasi kerülettel* egyesítettnek (*Archi Diaconatus Miklosváriensis cui unitus est Districtus Fogarasiensis*) írták le, Beldi János brassói főesperes plébános vezetésével és az alábbi, hozzá tartozó Brassó, Barót, Fogaras, Miklósvár és Türkösi plébániákkal, valamint Bodza, Tömös és Törösvár vesztegintézeti káplánágokkal.¹⁸ Az összeírásban a Kún Mihály kézdipolyáni plébános-főesperes, kanonok vezetése alatt álló *Háromszéki főesperesség* (*Archi-Diaconatu Háromszékiensi*) is szerepelt, amely ezúttal már két alesperességre, helyesebben kerületre (*districtus*) oszlott: a *Felső-Háromszéki kerületre* (*in districta Háromszék superiori*) és az *Alsó-Háromszéki kerületre* (*in districtu Háromszék inferiori*). A *Felső-háromszéki kerület*be tartozónak jegyezte Illyefalva, Kőröspatak, Málnás, Szentiván egyházközségeket, valamint a ferencesek által ellátott Zabola és Bodola káplánágokat, míg az *Alsó-háromszéki*

*kerület*be leírása alapján Polyán, Altortja, Bereck, Esztelnek, Futásfalva, Gelence, Imecsfalva, Kanta, Lemhény, Nyújtód, Ozsdola, Sárfa, Szárazpatak, Szentlélek, Szentkatolna és Zágon egyházközségek tartoztak.¹⁹ A sematizmus szerkesztője felcserélte ugyan az Alsó- és Felső-Háromszék megnevezést, de a katolikus közösségeket az őket ellátó papokkal együtt helyesen vette számba.

Veszely Károly egyháztörténész-pap szerint az alsó-háromszéki katolikus plébániák gyarapodásával a miklósvári kerület 1780-ban, a sepsi kerület pedig 1802-ben vált ki a *Háromszéki esperesség*ből, és a 18. század utolsó évtizedére újjáalakult *Barcasági dékán*sághoz kapcsolódott.²⁰ A csatlakozás nem történhetett meg korábban, mivel a brassói plébánia az 1680-as évektől a jezsuiták igazgatása alatt állt, a rend 1773-ban bekövetkezett felszámolásáig. A szerzetesek pedig főesperesi minőségben nem lehettek vezetői a térség katolikusainak,²¹ ezért tagolódtak be a Brassó vonzáskörzetében és Alsó-Háromszéken újjáalakult egyházközségek a felső-háromszéki plébániákat magába foglaló *Háromszéki esperesi kerület*be. Az egyházmegye ezen adminisztrációs területe ezen túl a *Barcasági dékán*ság és (*sepsi*-)miklósvári főesperesség (*Decanatus Barcensis et Arhidiaconatus Sepsi atque Miklósvár*) név alatt működött. A brassói plébánosok az egyházközség vezetésével párhuzamosan átvették az újjáalakult *Barcasági dékán*ság irányítását is. Arcképcsarnokuk a brassói központi plébánia ebédlőjének falán is megtekinthető: Beldi János brassói plébános 1780–1790, Apor József brassói plébános, báró, kanonok 1790–1793, Vizi Ferenc brassói plébános 1793–1804, Lamásch József 1804–1835, Kovács Antal 1835–1857, Möller Ede 1859–1900.²² Az egyházigazgatási egység megnevezését is elérte a kommunizmus szele, az 1950-es évek elején *Sztálin város esperesi kerület* névre keresztelték. A 2022-ig használt *Sepsi-barcasági esperesség* megnevezés a 20. század utolsó évtizedében alakult ki, utalva az ide tartozó plébániákat magába foglaló két történelmi térségre. Az egyházi élet súlypontja egyértelműen Alsó-Háromszékre került, ezért az esperesi hivatal is áttette székhelyét 2004-ben Sepsiszentgyörgyre. Napjainkra a kerület elnevezését a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Hatóság a történelmi elnevezéssel szakítva Kovászna-brassói kerületre változtatta.

¹² A templomfoglalás történetéről lásd CSÁKI Árpád 2017.

¹³ A templomfoglalásnak minősített eseményről lásd PÉNZES Lóránd 2009b.

¹⁴ *Sedes sicalialis Háromszék*.

¹⁵ GyFL, Fond I, 1/a, Püspöki iratok, *Regesta cleri 1753*, 54/1753.

¹⁶ TÓZSÉR László: A türkösi római katolikus plébánia története IV., in *Közművelődés* 1897. szept. 25, XX/39, 304–305.

¹⁷ BÁRTH János 2008, 17.

¹⁸ BeCcTr 1788, 17.

¹⁹ Uo., 17–18.

²⁰ VESZELY Károly 1860, 375.

²¹ Az önálló erdélyi fejedelemség korában volt rá példa, hogy szerzetesek egyházi méltóságot töltöttek be, így Szalainai István bosnyák szerzetes vikárius, Damokos Kázmér csíksomlyói ferences titkos püspök és vikárius is volt.

²² Uo.

*A Sepsí-barcasági esperesi kerület
a 19–20. században*

A reformáció idején a megszűnt katolikus püspökség és káptalan szerepét a hívek irányításában a papok által választott egyházi előljárók, az esperesek vették át. Így különleges szerepekhez is jutottak, például házassági ügyekben is ítélezhettek. Bethlen Gábor fejedelem a püspök nélkül maradt katolikusok vezetésére vikárius megválasztását engedélyezte, mely az esperesek vezető szerepének elhalványodásához vezetett. Az erdélyi püspök 1715-ös visszatérését követően az esperesek hatásköre csökkent. Az 1717-es csíksomlyói zsinaton kijelentették, hogy az esperes válási ügyekben nem ítéltet, papokat hivatali tiszttségükben fel nem függeszthet. Ezt követően feladatát főként az egyházközségek látogatása és a hívek lelki életéről szóló jelentéstétel képezte.²³ Hatáskörét a későbbiekben több rendeletben is szabályozták: az 1858. évi esztergomi, majd az 1863. évi kalocsai tartományi zsinaton,²⁴ Erdélyben az 1913-as egynapos egyházmegyei zsinaton elfogadott rendelkezés²⁵, majd a Vorbuchner Adolf segédpüspök által 1937. december 28-án adott részletes munkaköri leírás.²⁶ Mindegyikben közös jellemzőként ismétlik: az esperes az Egyházmegyei Hatóság képviselője, a „megyéspüspök bizalmi embere és segítője”, akit a főpásztor tetszés szerint nevezhet ki, és bármikor, indoklás nélkül felmenthet. A szabályzat szerint a kinevezése után, de hivatalba lépése előtt le kellett tennie a X. Pius pápa által 1910-ben elrendelt antimodernista esküt,²⁷ melyre a Katolikus Egyházat megreformáló II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) rendelkezéseig minden egyházi hivatalos vállaló személyt, így a papokat is kötelezték. Ezt követően már a hivatali eskü letétele következett, majd a főesperesi székhelyén sor került az ünnepélyes beiktatásra. A főesperes felügyelte a kerületi papság lelki-erkölcsi életét, így

lelkigyakorlatait, havi szentgyónásukat, lelkipásztori tevékenységüket, és ezekről készült jelentéseiben tájékoztatta a püspököt. Az Egyházmegyei Hatóság végrehajtó szerveként gondoskodott a püspöki intézkedések betartásáról, és közvetített a plébániahivatalok és a fentebb említett intézmény között. Ennek a közvetítésnek a célja az volt, hogy bizonyos ügyeket felülvizsgáljon és véleményezze Gyulafehérvárra továbbítsa. Ez leginkább a vagyoni jogi ügyekre vonatkozott (eladás, bérbeadás, építés, javítás, fizetések, költségvetések, leltárak), de a plébániai hivatali ügyvitel is (relációk, anyakönyvi másodpéldányok, átadási jegyzőkönyvek elküldése) ide tartozott. A kerületi jegyző kíséretében évente legalább egyszer a kerület minden plébániáján egyházlátogatást végzett, melynek eredményeiről beszámolt az erdélyi püspöknek. Belső egyházi és joghatósági ügyekben a püspök megbízottjaként és segítőjeként tevékenykedett. A kerülethez tartozó papokat koronagyűlésre hívta össze, az ott elhangzottakról, határozatokról a püspököt értesítette.²⁸

Amint fentebb említésre került, a 18. századi katolikus restaurációt követően a Sepsí-barcasági főesperesség központja a brassói plébániára került át. Magyarázható azzal, hogy Erdély déli részén ez a város mindvégig adminisztrációs és közlekedési csomópont volt, de azzal is, hogy a brassói plébánia tudta viselni a főesperesi központtal járó anyagi kiadásokat, és képes volt megfelelni az egyházi központtá válás feltételeinek (megközelíthetőség, helyiség a papi gyűléseknek stb.). Döntő jelentőségű volt az a tény is, hogy az Erdélyi Római Katolikus Státus által fenntartott fiúgimnázium,²⁹ illetve a ferences nővérek működtette leánygimnázium miatt oktatási központ jellege is volt. Az egyházközség plébánosai kevés kivételtől eltekintve magasan képzett, rátermett lelkipásztorok és vezetők voltak. A levéltári forrásokat lapozva kiderült, hogy a plébánosok egészségügyi állapotuk

²³ BÍRÓ Vencel 1940, 120.

²⁴ GEISZ Antal 1910, 239.

²⁵ SsdTr 1913, Cap. III. Arhidiaconis, 6–16. §.

²⁶ FeSz 1938.

²⁷ Antimodernista eskü szövege: A hitvallás megismétlése után az eskütevő a következőket mondta: „a legteljesebb mértékben elvetem a dogmák fejlődéséről szóló eretnek koholmányt, mely szerint ezek értelmezése a kor szerint változhat, s eltérhet attól, amit az Egyház azelőtt megfogalmazott. Ugyancsak elvetek minden tévtant, mely a Krisztus menyasszonya által hirdetett és általa hűen megőrzött tudást egy filozófiai koholmánnyal vagy az emberi tudat egy másik termékével – mely emberi igyekezettel folyamatosan alakul ki, és a jövőben is végtelen fejlődésen megy át – akarja helyettesíteni.” Végezetül kijelentette: „Ézért a legnagyobb eltökéltséggel életem utolsó leheletéig szilárdan fogom magam tartani az atyák hitéhez, az igazság biztos karizmájához, mely a püspöki hivatal apostoli utódlásában van, volt

és lesz mindig; és nem azt vallom, ami a különböző korok képzettségének megfelelően jobbnak és alkalmasabbnak tűnhetne, hanem az atyák hitéhez ragaszkodom, melyet soha más módon nem fogok hinni, soha más módon nem fogok értelmezni, mint a kezdetektől fogva az apostolok által prédikált abszolút és változtathatatlan igazságot.” (AmE 1910.)

²⁸ FeSz 1938, 9.

²⁹ Az Erdélyi Római Katolikus Státus az erdélyi római katolikusok autonóm intézménye, amely 1653-ban alakult meg a katolikus főurakból, hogy a püspök nélkül maradt katolikusok ügyét képviselje az országgyűléseken. Az intézmény Mártonfi György püspök kinevezését követően is fennmaradt, vagyonát földbirtokokba, ingatlanokba és értékpapírokba fektette, melyek jövedelméből egyházközségeket és felekezeti iskolákat segélyezett, illetve patinás gimnáziumot építtetett és tartott fenn Brassóban, Székelyudvarhelyen, Gyulafehérváron, Kolozsváron, Marosvásárhelyen és Kézdivásárhelyen.

vagy a földrajzi távolság miatt a főesperesi teendőket gyakran átruházták a kerület más plébánosaira. A helyettes vagy alesperesi minőségben, tevékenykedő papok sok esetben a távoli Barótról vagy az esperességi plébániáihoz közelebb eső Sepsiszentgyörgyről látták el a főesperesi hivatalviseléssel együtt járó tényleges feladatokat. A kerületben működő egyházi iskolák ellenőrzésével és irányításával megbízott tanfelügyelői állást is rendszeresen elválasztották a főesperesi hivataltól és legtöbbször az alsó-háromszéki plébánosokra bízták ennek betöltését. Indokoltá tette a háromszéki plébános kinevezését az espereskerületi tanfelügyelői székbe a gyakori iskolalátogatások végzése, a vármegyei tanfelügyelőséggel való közvetlen kapcsolattartás szükségessége. A városi rangja, gazdasági ereje miatt elsőbbséget élvező Brassó földrajzi fekvése miatt jelentős hátránnyal szembesült. Mivel a kerület peremvidékén feküdt,³⁰ még a 19. századi közlekedési viszonyok között is nehézkessé, lassúvá vált a plébániák igazgatása. Így alakulhatott ki az a gyakorlat, hogy a brassói főesperesek sok esetben csak a templom- és harangszentelésekre érkeztek az egyházközségekbe, mondhatni tiszteletbeli főesperesi szerepet töltöttek be.³¹

A 20. század első évtizedeiben az erdélyi egyházmegye gróf Majláth Gusztáv Károly püspöksége alatt (1897–1938) virágkorát élte. A művelt, széles látókörű püspök az egyházmegye megreformálását tűzte ki célul, melyet nem csupán főpásztori rendeleteivel, hanem a hívei és papjai életében való tevékeny jelenléttel kívánt megvalósítani. Családi vagyonából jelentős összegeket adományozott az egyházmegye felvirágoztatására, hozzájárulása révén új egyházi épületek emelkedtek, vagy régiek újultak meg. Magánvagyonát is egyházi szolgálatba állította, így abból épült többek közt a szentivánaborfalvi felekezeti iskola is.³² A főpásztor dinamizmusa széles körben éreztette hatását. Egyházmegyéjét járva támogatta az iskolákat, szociális intézményeket hozott létre, a századfordulón uralkodó szabadelvű, egyházellenes légkört elutasítva, a lelki élet felvirágoztatására törekedett. Papjai számára évente kétszer rendszeresítette a lelkigyakorlatokat, oltáregyleteket szervezett, általánossá tette a gyakori szentáldozást, támogatta

a keresztény sajtót.³³ A rászoruló diákok tanulását egyéni segélyekkel tette lehetővé, nevelő tevékenysége miatt kiérdemelte a „diákok püspöke” elnevezést. 1913-ban összehívta az egynapos egyházmegyei zsinatot, amelyben megtárgyalták az érvényben levő egyházi rendelkezéseket, azokat új lelkesedéssel töltötték meg. A püspök hangsúlyozta, hogy nem „sekrestyés papokra” van szükség, hanem a nép között mozgó és élő lelkipásztorokra.³⁴ A főesperesek a püspök rendelkezéseit figyelembe véve irányították kerületüket. Az alábbiakban az egyházkerület működésének dinamizmusát a főesperesek hivatalviselési ideje szerint mutatom be. (A főesperesek és esperes tanfelügyelők névsorát az 1. melléklet tartalmazza.)

Möller Ede, 1859–1900

Pápai prelátus, apát, főesperes-plébános, a Státus Igazgatótanácsának tagja, a brassói Római Katolikus Főgimnázium püspöki biztosa, a Ferenc József Rend Lovagja.

1825-ben született, a Gyulafehérvárral egybeépült Marosportuson. Teológiai tanulmányait 1844–1847 között Bécsben, a Pázmáneum növendékeként végezte. 1848-ban történt pappá szentelése után Gyulafehérváron tanár, egy év múlva ugyanott káplán és a teológusok lelki vezetője. 1850-től Nagyszébenben segédlelkész, majd három évvel később itt tanárként is tevékenykedik. 1858-ban került Brassóba plébánosnak, 1859-től 1900-ban bekövetkezett haláláig a *Barcasági dékánosság és sepsi-miklósvári kerület* főesperese.³⁵

Lelkipásztori munkájában a híveiben és választmányában kétnyelvű egyházközség nyelvi viszállyai között az egyensúly megteremtésére törekedett.³⁶ Nemzeti értékekhez való ragaszkodása a Brassóban állomásozó 24. honvédszászlóalj 1873. évi zászlószentelésén, magyarul elmondott beszédéből is kiviláglik.³⁷

Az 1880-as évektől egyre betegesebb főesperes-plébános nehezen mozdult ki Brassóból. Az esperesi feladatkörök egy részét, főként mikor utazásról volt szó, a jelentéstétel kötelezettsége mellett átruházta Kovács Simon sepsiszentgyörgyi plébánosra, tiszteletbeli főesperesre (1879–1888).³⁸ Főesperessége alatt megerősödött a felekezeti oktatás a kerületben. 1892-

³⁰ Tőle nyugatabbra – a megszünt felsőtömösi plébániát leszámítva, csupán Tömös, Töröcsvár/Zernyest feküdt.

³¹ Illyefalván 1869-ben a főesperes Fogarassy Mihály püspök mellett részt vett a harangszentelési szertartáson.

³² Napjainkban a kultúrházként működő épület Gróf Majláth Gusztáv Károly Közösségi Ház néven állít adományozójának méltó emléket.

³³ BÍRÓ Vencel 2003, 194–198.

³⁴ MARTON József 1993, 145–146.

³⁵ FERENCZI Sándor 2009, 350.

³⁶ A szász hívek gyakran sérelmezték, ha német nyelven a miséket csak a káplánok mutatták be.

³⁷ „A zászlószentelési ünnepségen a magyarok körében közfelháborodást okozott brassói főbíró tette, aki nem a király hanem a császár nevében ütötte bele zászlórúdja a szeget. A magyarokat ért sérelmek az ünnepséget követő díszében is folytatódtak, ahol a helyszíni tudósító szerint magyar ember nem mondhatott pohárköszöntőt.” (Nemere, III/36, 1873. máj. 6., 139–140.)

³⁸ GyFL SGyL, Spl, 185/1896.

ben Sepsikőröspatakon gróf Kálnoky Félixné nagylelkű adományával leánynevelő intézetet alapított,³⁹ amely 1948-as megszüntetéséig a szatmári irtalmas nővérek vezetése alatt állt. Möller nevéhez köthető a kerület papjait összehívó koronagyűlések bevezetése, megelőzve egy évvel a papi gyűlések tartását előíró püspöki rendeletet. Az első 1881. május 27-én tartották, Brassóban.⁴⁰ Ezt követően a papok évente rendszeresen összegyűltek a brassói Státus-gimnázium rajztermében vagy a sepsiszentgyörgyi Állami Tanítóképző dísztermében,⁴¹ hogy hivatali vagy lelkipásztori témát vitassanak meg.⁴² A gyűlésekről készült jegyzőkönyvek azonban csak szórványosan maradtak fenn az egyházközségek levéltárában.

Hivatalviselése idején három templomot is emeltek. Sepsikőröspatakon a középkori templomot építették újjá, a szentély falainak a meghagyásával. Az 1859–1868 között elkészült templom külön értéke a szentély falain megtalált, Háromkirályokat ábrázoló freskósor. A 19. században Mikóújfaluhoz tartozó Sepsibükszádon 1867-ben, *Nagyboldogasszony* tiszteletére emeltek templomot a megnövekedett katolikus közösségnek, gróf Mikó Miklós hathatós segítségével.⁴³ Ugyancsak a kiegyezés évében kezdtek el Illyefalván a „gödörben” álló templom építését, amelyet a következő évben Möller főesperes szentelt fel a *Fájdalmas Szűzanya* tiszteletére.⁴⁴

Neuhrirer Ödön, 1901–1908

Apátplébános.

1868-ban született, Brassóban. A gimnáziumot szülővárosában és Gyulafehérváron végezte. Pap-pá szentelésére 1891-ben került sor, ezt követően

Nagyszebenben és Kolozsváron teljesített kápláni szolgálatot. Innen választották meg 1901-ben szülővárosának megüresedett plébánosi állására, ahol hét évig teljesített szolgálatot. Elődeihez hasonlóan, őt is apát címmel tüntették ki, de velük ellentétben (feltehetően fiatal kora miatt) ő nem vette át az esperesi kerület vezetését. Lelkipásztorkodása alatt a főesperesi székhely ideiglenesen Barótra került, ahol Máthé István alesperes-plébános látta el a főesperesi teendőket. Neuhrirer 1908-ban lemondott a plébánia vezetéséről, mivel a püspök Gyulafehérvárra rendelte, ahonnan ugyanazon évben Amerikába távozott. Johnstowban hunyt el, 1925 decemberében.⁴⁵

A fenti időszakban az esperesi kerület életében két központú vezetés valósult meg. Máthé István baróti és Fejér Manó sepsiszentgyörgyi plébánosok között osztódtak meg a kerület vezetésének teendői. A nagy háború kitörését megelőző évek a lelki és anyagi építkezés évei voltak a kerület plébániái számára. A katolikusok autonóm intézményének, az Erdélyi Római Katolikus Státus vallásalapjának hathatós támogatásával több településen is építettek új, illetve bővítettek régi templomot. Sepsiszentgyörgyön 1901-re készült el a korábbi templom hajójának a felhasználásával az új templom,⁴⁶ Gidófalván 1905-ben impozáns kápolnát építettek,⁴⁷ négy évvel később Uzonban készült el a „kápolnaszerű templom” a Státus vallásalapjából, az egyházközség saját tőkéből és a hívek adományából.⁴⁸ Ugyanebben az évben Miklósváron is új istenházát emeltek a korábbi, már használhatatlan templom helyére.⁴⁹

1908 végén a brassói plébánia éléről váratlanul távozó Neuhrirer helyébe a püspök Meisel Józsefet

³⁹ PÉNZES Lóránd 2010a, 323–339; Uő 2012a, 19–26.

⁴⁰ GyFL SGyL, Bpl, *Plébániai iktatott iratok*, 59/1884.

⁴¹ Uo., 407/1883.

⁴² Általános témák: a kerület híveinek katolikus élete, a vallásoktatás kérdése, egyes házasságok ügyei, filiák pasztorációja, stb. Az 1908 tavaszán tartott koronagyűlésen például a kezdeményező Tunyogi Csapó Endre mikóújfalusi plébános a katolikus sajtóról tartott előadást, 1912-ben Korbuly Ignác baróti lelkész az elhagyott gyermekek védelméről értekezett. A koronagyűléseken világi előadók is megfordultak, így az 1912. október 30-án tartott koronagyűlésen Künnle Ilus *Oltáregylet a társadalomban* címmel tartott előadást. A koronagyűléssel összekötött értekezletet Te Deum elnéklésével és szentségimádással zárták. Az 1913-as koronagyűlésen Brassóban az egyházmegyei zsinatra való előkészületek is zajlottak: a kerület papjai referáltak a témákról. A háborús helyzetre való tekintettel, az 1916. és 1917. évek őszi és tavaszi koronagyűlései is elmaradtak.

⁴³ BERNÁD Rita 2009, 193, 196.

⁴⁴ GyFL SGyL, Ipl, *Historia Domus*, 31–32.

⁴⁵ FERENCZI Sándor 2009, 356.

⁴⁶ Az építkezés 33 071 koronába került, amelyből a Státus vallásalapja 24 000 korona építkezési segílyt folyósított. (PÉNZES Lóránd 2011, 65–76.)

⁴⁷ A 20. század elején Sepsikőröspatakhoz tartozó Gidófalva 7500 korona építkezési segílyt kapott a Státus vallásalapjától a kápolna felépítésére. Korábban Majláth püspök adományozott két harangot a kis katolikus közösségnek. A kápolna megáldását Fejér Manó sepsiszentgyörgyi esperes-plébános végezte. (GyFL SGyL, Kpl, *Historia Domus*, II, 30–33.)

⁴⁸ A 17 491 korona építkezési költséghez a Státus vallásalapjából 10 000 koronát fizettek ki. Csupán az összehasonlítás kedvéért jegyezzük meg, hogy a Vallásalap az 1907. évben összesen 77 352 korona építkezési segílyt nyújtott az erdélyi egyházi építkezésekre. A támogatások folyósításának rendes gyakorlata az volt, hogy az építkezési költségeket általában öt éves részletekben fizették ki, de Uzon esetében, az építkezés sürgős voltára való tekintettel, kivételt tettek. A Vallásalap a templom- és plébániai lakás építési szükségletek 20%-át tudta csak fedezni, ezért gazdasági épületekre segílyt nem adott. (GyFL, Fond I, 1/a, 5678/30.1906, 924/30.1907; GyFL SGyL, Spl, 192/1909.)

⁴⁹ A 24 706 korona építkezési költségből 23 950 koronát a Státus vállalt magára, a fennmaradó összeget a hívek adománya tette ki. A templom felszentelését Máthé István baróti esperes végezte. (GyFL SGyL, Bpl, *Iktatott iratok, A miklósvári római katolikus hitközség templomáról, paplakáról, iskoláról, kántori és harangozó lakásról s ezek felszereléséről felvett és megvizsgált leltár, 1922.*)

rendelte adminisztrátornak, aki a papválasztó joggal felruházott közösség választása után a püspöki kinevezést is megkapta.⁵⁰

Meisel József, 1908–1920

Apátplébános, főesperes.

1870. szeptember 11-én született, Nagyszébenben. A gimnáziumi tanulmányait szülővárosában, a teológiát Gyulafehérváron végezte. 1895-ben történt pappá szentelése után Segesváron szolgált. Innen választotta meg 1908 végén a brassói közgyűlés plébánosnak a magyarul, németül, románul és egy keveset oroszul is beszélő papot. Az I. világháború végén Magyarországra távozott, 1920. február 8-án bekövetkezett haláláig Pápán volt plébános.⁵¹

Brassóba történt kinevezése után két évvel a kerület vezetésével ideiglenesen a gazdag papi tapasztalattal rendelkező Tódor József szentivánlaborfalvi plébánost bízta meg, alesperesi minőségben.⁵² Egy év múlva a hivatali szék helyébe Brassóba. Helyettese ezúttal Szélyes Dénes főgimnáziumi tanár lett, aki korábban esperes-tanfelügyelőként is működött.⁵³

A 20. század elején az egyesületi élet virágzott a plébániákon. Az országos szinten központosított alakulatok itt is működtek, főként a nők számára alapított Rózsafüzér-társulatok és az Oltáregyletek voltak a népszerűek. Utóbbiak közül az első ilyen egyesület 1898-ban, Majláth püspök közbenjárására jött létre, Gyulafehérváron, kettős céllal. Egyrészt tagjai körében az igazi vallásosságot kívánta terjeszteni, másrészt munkájukkal a szegényebb templomok felszerelését kívánták gyarapítani. Ugyanakkor havi gyűlések tartásával, kiállítások és lelkigyakorlatok megszervezésével is ápolták a katolikus öntudatot. A férfiak számára 1921-ben jött létre az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség, azzal a céllal, hogy felébressze az Egyházhoz való hűséget, az önszertartást, és előre mozdítsa a karitatív munkát.⁵⁴ A helyi szervezetek megalakítására azonban még öt évet várni kellett a kerületben.⁵⁵ A kerület plébániáin a következő egyesületek működtek: Baróton: Oltáregyesület, Ifjúsági Egyesület, Rózsafüzér-társulat; Brassóban: Mária Kongregáció, Jótékonyági Egyesület, Katolikus Nőegyesület, Rózsafüzér-társulat, Mária-társulat, Népszövetség, Egyházi Énekkar, Oltáregyesület; Illyefalván: Katolikus Népszövetség; Kőhalomban: Oltáregyesület; Sepsikőröspatakon: Ka-

tolikus Népszövetség, Mikóújfaluban: Népszövetség, Rózsafüzér-társulat; Sepsiszentgyörgyön: Katolikus Népszövetség, Oltáregyesület, Rózsafüzér-társulat; Miklósváron: Oltáregyesület és Rózsafüzér-társulat; Szentivánlaborfalván: Katolikus Népszövetség, Rózsafüzér-társulat; Törösváron: Rózsafüzér-társulat; Türkösön: Katolikus Népszövetség és Oltáregyesület szolgálta a hívek lelki életének fejlődését.⁵⁶ (Az egyesületek tagjainak létszámát – az 1920. évi kimutatást – a 2. melléklet tartalmazza.) Az ifjúság és a férfiak számára az énekkarok jelentették az egyházközségi életbe való bekapcsolódás legkézenfekvőbb lehetőségét, így néhány kisebb szórványplébániát leszámítva, mindenhol a kántor által vezetett énekkar működött. (Az énekkarok 1928. évi kimutatását a 3. melléklet tartalmazza.)

Meisel apátfőesperes következetes vezetőként irányította a rábízottakat. Az évente kötelező esperesi látogatásokat az egyházközségek életének előmozdítására használta. Az 1913. évi, kerületben végzett vizitáció alkalmával számtalan mulasztást tapasztalt, ezek pótlására körlevélben figyelmeztette a plébánosokat. Az egyházi ruhák, oltárterítők gondozatlanok, az egyházi épületek karbantartása hiányos – különösen a cserepek pótlását hanyagolták el, sok templomból hiányzik a gyóntatószék, vagy nem teljes a felszerelésük –, sorolta. Az irodai tennivalók végzésére is fokozottabb figyelmet kért. Sürgette a historia domusok rendszeres vezetését, az anyakönyvekhez a névmutatók elkészítését, a pénztári naplók bekötését, a pénzmozgások nyugtával történő kísérését. Kérte, hogy az egyházközségek jótevőiért mondott alapítványi szentmisék végzésének időpontjait a sekrestyékben függesszék ki, és ugyanitt vezessenek olyan könyvet a lelkipásztorok, amelyekben a prédikációk fontosabb gondolatait jegyzik le.⁵⁷ A hiányosságok pótlására azonban nem mindenhol került sor, mivel a nagy háború kitörésével a megszokott egyházközségi életét is felborult a településeken. Az első évben még csak szentségimádásokat és virrasztásokat tartottak a háború kedvező kimenetelért,⁵⁸ óvintézkedéseket tettek. A püspök leiratban közölte, hogy az anyakönyveket és a fontosabb egyházi értékeket az egyházközség területén kell biztonságba rejteni. Ha erre nincs lehetőség, akkor azokat a menekülő lelkész vigye magával.⁵⁹ Ezért újból összeírták a legfontosabb iratokat, textíliákat és kegytárgyakat.⁶⁰

⁵⁰ GyFL SGyL, Bpl, *Meisel József önéletrajza*, 1901. máj. 5.

⁵¹ FERENCZI Sándor 2009, 342.

⁵² GyFL SGyL, Spl, 136/1910.

⁵³ Uo., 183/1920.

⁵⁴ MARTON József 2008, 105–111.

⁵⁵ *Mit akar az Erdélyi Római Kath. Népszövetség* (GyFL SGyL, Spl, 62/1926 v. – a továbbiakban a levéltári rendezés során visz-

szasztott iratokat *v*-vel jelöljük).

⁵⁶ GyFL SGyL, Spl, 29/1926.

⁵⁷ Uo., 66/1913.

⁵⁸ GyFL SGyL, Kpl, 94/1914.

⁵⁹ GyFL SGyL, Spl, 120/1916.

⁶⁰ Lásd a baróti, mikóújfalusi és kőröspataki egyházközség tulajdonát képező fontos értékekről készített leltárakat. (Uo., 8/1917 v.)

1917-ben a főpásztor ismét megismétli a legfontosabb egyházi értékek védelmére kiadott utasítását, hangsúlyozva, hogy ezek biztonságos megőrzése háborús helyzetben is a plébános kötelezettsége.

Az egyházi főhatóság több alkalommal kérte a plébánosokat, hogy buzdítsák híveiket a hadikölcsönök jegyeztetésére, mivel ezen hazafias cselekedettel az ország gazdaságának fenntartását segítik.⁶¹ Ennek megfelelően, a legtöbb egyházközségben a szentmise és más ájtatos alapítványok tőkéit hadikölcsön-kötvényekbe fektették. Sajnos ezek az impériumváltással elvesztették értéküket.

Az egyházközségek anyagi helyzete is a háborús helyzetnek megfelelően alakult. A képét legjobb esetben is csak fele részben fizették be a hívek, a másik részére nem is volt kilátás. A túlélés éveit voltak ezek. A felekezeti iskolákban tanítók jóval alacsonyabb fizetésben részesültek, mint az állami intézményekben dolgozó társaik, ezért az *Országos Katolikus Tanügyi Tanács* a Parlamentben kezdeményezte a fizetések és különféle segélyek azonos módjának megállapítását az állami és nem állami tanítók esetében.⁶² Örömmel volt az ürömben, hogy 1915-ben a nagyszombati ferencendi nővérek által fenntartott tanítóképző igazgatója, dr. Bilinszky Lajos leánynevelő intézetet hozott létre Sepsiszentgyörgyön a Székely Károly plébános által átadott plébániaépületben. Az erőteljes protestáns ellenszélben létrejött *Sancta Maria-Intézetet* az alapító a mallersdorfi ferences nővérekre bízta, akik árvaházat, óvodát, elemi leányiskolát, gimnáziumot, majd rövid ideig óvónőképzőt is működtetettek. A zárda működése a város erkölcsi életére és a környék leánynevelésére is jótékony hatást gyakorolt,⁶³ maga után vonva a létrehozást ellenző szentgyörgyi reformátusok elismerését is.

A háborús állapot a hátsország életét is megnehezítette. A hadsereg főparancsnoksága gyakran szólította fel a lakosságot vasárnap is a hadi vasúti kocsik áruinak rakodására, a püspök pedig hangsúlyozta, hogy a haza érdekében tett vasárnapi munka nem akadály, sőt minden állampolgár kötelessége.⁶⁴ A háború éveiben az egyházközségekre nehezedő legsúlyosabb terhet mégis a harangrekvirálások jelentették. A bronz és réz hadiiparban történő felhasználása miatt 1916 nyarán a kerület templomaiból is megkezdődtek a harangbegyűjtések: „Egynél több harang alig volna meghagyandó, sőt az is csak ott, ahol a harangoknak az időjelzés tekintetében szerepe van. A nagyobb ha-

rang a hazafias felajánlás ez akcióból semmiképpen sem hagyandó ki”⁶⁵ – közölte Majláth püspök a plébánosoknak küldött rendeletében. A főesperes ezért utasította a plébánosokat, hogy jelöljék meg azt az egy harangot, amelyet az egyházközség meg kíván tartani. Körlevél végén megjegyzi: „a harangok felajánlása ma kötelesség.” Az 1916 júniusában keltezett püspöki leirat a harangrekvirálások módját is közölte. A községi és katonai előljáróság megszemlélte a harangokat, majd a katonák leszerelték azokat. Az esetleges károkat a katonai műszaki megbízottak megtérítették. A harangokat a katonaság a legközelebbi vasútlomásra szállította, ahol a lelkész jelenlétében történt meg a hivatalos átadás.⁶⁶ Az egyházmegyei harangok beszolgáltatását a Gyulafehérvári Püspöki Levéltárban őrzött harangátadási jegyzőkönyvek tartalmazzák. A háború alatt a honvédelmi miniszter rendeletére kétszer is rekviráltak a katonák. Elsőként 1916 augusztusában, a szotyori kápolnában levő 45 kg, a szentivánlaborfalvi 96 kg és 35 kg súlyú harangokat, az előpataki kápolnából a 26 kg, a kilyéni kápolnából a 98 kg, az árkosai kápolnából 181 kg, a baróti templomból a 410 kg, a 181 kg és 85 kg súlyú harangokat, a málnási kápolnából 56 kg, a két mikóújfalusi, összesen 148 kg, a három sepsibükszádi 116 kg, 45 kg és 11 kg, a három sepsiszentgyörgyi, a 225 kg, a 127 kg és a 35 kg, valamint a két sepsikőröspataki, egyenként 13 kg és 104 kg súlyú harangokat szállították el. A hadügyminiszter rendelete értelmében 1917 őszén tovább folytatódott a harangbegyűjtések, amelyek alól mentesültek az 1700 előtt öntött, műemlék harangok. Az esperesi kerületben ilyenek nem voltak, de elvitték Miklósvár 595 kg, Hídvég 17 kg, Bodola 52 kg, Illyefalva 165 kg, Zágonybárkány 32 kg, Barátos 107 kg, Szentivánlaborfalva 10 kg, Gidófalva 98 kg súlyú harangjait. A leszerelt harangokat a két világháború közti időszakban a katolikus közösségek több-kevesebb sikerrel igyekeztek pótolni.⁶⁷ A plébániák harangszerzési akciója közül a történelem távlatából kiemelkedik a kőhalmi eset. A település ferences plébánosa, P. Hartmann Tivadar egy olaszországi ismerőse tanácsára a fennállásának 700-ik évfordulóját ünneplő ferences rend tisztelőjéhez, egyenesen Benitto Mussolinihez fordult, hogy ágyúércet kérjen és abból Udinében harangot öntessenek. Az olasz követségen keresztül 1926-ban küldött kérés meghallgatásra talált, igaz nem abban a formában, ahogyan azt a házfőnök kérte. A válasz-

⁶¹ Uo., 6129/1916, 2685/1917.

⁶² Uo., 163/1917.

⁶³ PÉNZES Lóránd, 2010b.

⁶⁴ GyFL SGyL, Spl, 108/1917.

⁶⁵ GyFL, Fond I, 1/a, 5960/1915 számú püspöki rendelet.

⁶⁶ A részletes leírást a 3427/1916 számú püspöki leirat tartal-

maza. A harangok beváltását 4 korona kilogramonkénti áron szabták meg. (GyFL SGyL Spl, 69/1916 v.) A Sepsiszentgyörgyi plébánia 1 548 koronát, Kilyén 392 koronát, Szentivánlaborfalva 524 koronát kapott. (Uo., 578/1917.)

⁶⁷ PÉNZES Lóránd 2008, 9–10.

levél szerint a miniszterelnök nem adhatott ágyúéretet, mivel azt felhasználták a hősi halottak sírjainak elkészítésekor (?), de 5000 lírát elhelyezett az Olasz Kereskedelmi Bankban a kért célra. A fenti összegből a rekvirált harangok helyet négy másik készült az udinei Ditta G. B. Poli cégnél, melyeket a házfőnök ügyeskedésének köszönhetően vámmentesen és ingyen szállítottak Olaszországból a brassói vasútállomásra.⁶⁸ A többi település a hívek adományaiból öntetett harangot.

A hadiipar szükségleteire 1917-ben az ón orgonásípok rekvirálását is elrendelték, de ezek beszolgáltatásáról nem áll rendelkezésünkre kimutatás.⁶⁹

Az 1916-os román betörés után sok plébánia lelkész nélkül maradt. A türkösi, töröcsvári, szentiváni lelkészek katonapapok lettek, a mikóújfalusi és miklósvári lelkészek elmenekültek. Bíró Mihály sósmezői lelkészt Türkösere küldték, helyébe Dombay Lajos brassói tanár került, Veress Ernő sepsiszentgyörgyi káplánt, az *Erdélyi Tudósító* szerkesztőjét a frontról történt hazatérése után a szentiváni plébánia vezetésével bízták meg. 1916. október 6-án a Brassóból visszavonuló román csapatok Meiselt túszként magukkal vitték, előbb Bukarest, majd Huszváros (Huși) és Radukánén (Răducaneni) községekbe internálták. A plébánia vezetését Fekete János hitoktató lelkész, majd Györfi Imre segédlelkész vette át, a főesperesi teendők végzésével ideiglenesen Székely Károly sepsiszentgyörgyi plébánost bízta meg a püspök.⁷⁰ Brassó román megszállásának időszakáról, valamint a 15 hónapig tartó fogságáról Meisel naplót vezetett,⁷¹ amely *Keresztútam* címen nyomtatásban is megjelent, előbb a *Brassói Lapok*ban, majd a Brassói Katolikus Nőszövetség kiadványában. A főesperes 1918. január 9-én tért haza a fogságból, de csak áprilistól vette át a kerület irányítását.⁷² Nem sokkal ezután az esperességhez tartozó plébániák híveitől érkező panaszok sokaságával találkozott: „Plébánosunk nem vagy csak nagyon ritkán prédikál az oláh betörés óta. Rendetlen az istenszolgálat. A kántor pedig itthon van, de akkor orgonál, amikor akar. A plébános elnézi a hanyagságot az iskolában, a templomban pedig a rendtelenséget. A hívek elszoknak a templomtól,

szívesen hallgatják a más vallásúak istenigéjét. A májusi ájtatosságot a pap egyedül végzi, orgona-ének nélkül, oly időben tartja, hogy arra a hívek nem érkeznek, vagy egyáltalán nem tart ájtatosságot. A papi teendők sajnos másodrangúak lettek, még a hitoktatásban is.” A fentiek némely esetben túlzottak voltak ugyan, de valóságalapjuk nem vitatható. A román betörés következményei, a háborús helyzet romboló hatása az emberek valláserkölcsei életében is nagyfokú hanyatlást eredményeztek. A lelkiéletre gyakorolt káros hatások felszámolására a főesperes körlevélben utasította a papokat. Ebben kérte a szentmisék rendszeres bemutatását és a miserend kifüggesztését a templomajtóra, a prédikációs füzet vezetését, melyben a lelkészek feltüntetik a prédikációk témáját, óráit, a napot és a helyet, ahol elhangzottak. A májusi ájtatosságok megtartását, a kántorok közreműködésével, az esti órákban határozta meg, hogy a hívek részt vehessenek azokon. Katekizmus megtartására a vasárnap délutánt jelölte ki.⁷³ Az iskolák és a templomok rendben tartására szólította fel a plébánosokat. A fenti utasítások azonban csak nagyon lassan kezdtek gyakorlattá válni, hiszen a zűrzavaros helyzetben a papok megélhetése is nehézkessé vált. A megoldást országos szinten egy katolikus lelkészegyesület megalakításban látták az egyház vezetői, amely az osztrák *Pax Egyesület* mintájára alakulhatott volna meg. A szervezetnek erkölcsi és anyagi célt egyaránt kellett volna szolgálnia, hogy a klérus anyagi és egzisztenciális állását a társadalomban az állammal szemben is védje és biztosítsa. Főként a munkaképtelen, idős lelképásztorokról való gondoskodást akartak megvalósítani, javítani az államtól kapott lelkészi járandóságon, az úgynevezett kongruán és papi nyugdíjon. A megalakítandó egyesületet a jóléti, gazdasági és karitatív céljai miatt sokan támadták, és élénk sajtóvisszhangja volt.⁷⁴ Erdélyben a *Barcasági dékánuság és sepsi-miklósvári esperesi kerület a Gyergyói kerület* után másodikként csatlakozott a mozgalomhoz.⁷⁵ A lelkészegyesületre nagy szükség volt, mivel a lelkészek jövedelmét a szűkös helyi anyagi források mellett a háborús segélyek, a korpótlék és a csekély kongrua alkotta.⁷⁶ Sajnos az 1918 utáni politikai

⁶⁸ PÉNZES Lóránd 2012b, 5.

⁶⁹ 15 korona/kg áron. (GyFL SGyL, Spl, 10/1918.)

⁷⁰ Uo., 183/1916, 196/1916, 47/1917, 23/1917, 168/1917 v.

⁷¹ A *Brassó az oláh uralom alatt* címen megjelent napló az 1916. augusztus 28. – 1918. január 9. közti időszakot öleli fel (MEISEL József 1918).

⁷² GyFL SGyL, Spl, 3/1917 v.

⁷³ GyFL SGyL, Kpl, *Iktatott iratok*, Meisel főesperes 1918. május 6-án kelt körrendelete.

⁷⁴ GyFL SGyL, Spl, 22/1917, 1917. júl. 5.

⁷⁵ Uo., 330/1917.

⁷⁶ 1919-ben az államtól kapott juttatások a kerület plébánosai között a következőképpen osztódtak meg: Korbuly Ignác 259 korona korpótlék, Fejér Endre 500 korona korpótlék és 306 korona kongrua, Nagy Béla 200 korona korpótlék és 167 korona kongrua, Fábán János 158 korona kongrua, Kozma Imre 500 korona korpótlék és 156 korona kongrua, Székely Károly 500 korona korpótlék, és 409 korona kongrua, Rill Albert 400 korona kongrua, töröcsvári helyettes lelkész 392 korona kongrua, László Imre 200 korona korpótlék és 10 korona kongrua, Balásy Endre 117 korona kongrua. (Uo., 62/1919.)

helyzet megakadályozta a szépen elgondolt egyesület tényleges működését, így maradt a korábbi, szűkös megélhetést biztosító gyakorlat.

1917 őszén a háborúra való tekintettel az őszi koronagyűlés elmaradt. A plébániák egy része az évi számadásokat sem tudta felterjeszteni, egyrészt mert a plébános nélkül maradt egyházközségeket ellátó helyettes lelkipásztorok nem látták át az évi költségvetést, másrészt mert az ehhez szükséges papírok nem álltak rendelkezésükre.⁷⁷ A plébániákon újraindult élet jelének tekinthető azonban, hogy a katolikus sajtóra és a szegények javára rendezett gyűjtésen szinte minden egyházközségben adakoztak a hívek.⁷⁸

Az 1918 telén Budapesten kitört őszirozsás forradalommal szemben a katolikus papság is állást foglalt. A püspök leiratában hívta fel a papság figyelmét a politikai változásokkal járó következményekre: az általános választójog megadására, a háború elvesztésére, az egyház- és államellenes mozgalmakra. Meisel József főesperes és a kerület papsága a koronagyűlésen elítélte a felforgatóknak vélt mozgalmat, de azt hangsúlyozták, hogy a szociális problémákkal maguk is erőteljesebben akartak foglalkozni. Az ifjúság és a hazatérő katonák számára egyesületek kívántak létrehozni, ugyanakkor a tanonc- és cselédoktatás megújítását akarták elérni, prioritásként fogalmazták meg a katolikus sajtó pártfogását, a hívekkel való kapcsolat szorosabbra vonását, az anyagi helyzetükön való javítást. A munkához a minisztérium anyagi támogatását és a püspök irányítását kérték. Tervezték egy pártérdeken felül álló országos katolikus napilap megindítását, részvénytársaság formájában. De mivel az elinduláshoz szükséges részvényt a papságnak és a katolikus értelmiség tagjainak kellett volna megvásárolnia,⁷⁹ anyagiak hiányában sajnos ez utóbbi elgondolás sem valósult meg. Az egyesületi élet felélesztése azonban sikerrel járt az impériumváltást követő években. A román betörés okozta károk helyreállítására a Római Katolikus Státus építész-mérnöke 1918 tavaszán műszaki szemlét tartott a kerület építkezésein, a háború utáni állapotok számbavételére az ugyanazon év november 5-re összehívott koronagyűlésen került sor.⁸⁰ De jóformán még fel sem ocsúdott a kerület papsága az 1916. évi események okozta sokkhatásból, november közepén Meisel főesperes körlevelében már egy újabb mene-

külés előtti tennivalókra hívta fel a papság figyelmét. Hangsúlyozta, mindig a plébános döntésén múlik, hogy marad vagy elmenekül, de ez utóbbi esetben csakis híveivel együtt meneküljön, hogy „szóval és tettel népét támogassa”. Ez esetben az egyházi vagyont igazoló iratokat: értékpapírokat, kötvényeket, birtokíveket, számadásokat magával kell vinnie, vagy biztonságos helyre elrejtene. Az értékesebb egyházi edényeket, ruhákat a hívek között ki kell osztania. Az anyakönyvek és iskolai iratok esetében útmutatást is közöl a biztonságos megőrzés helyéről: oltárlépcsők, oltárok alá kell elrejtene. Az elhelyezett tárgyakról jegyzéket kellett készíteni.⁸¹ A rendelet eredményre vezetett, mert a levéltári iratok a legtöbb plébánián átvészelték a háború utolsó évét, mivel a kerület lelkészeinek jó része a román hadsereg november végi bevonulása után is a helyén maradt. Nem így a román fogság alatt sokat szenvedett főesperes, aki a bevonulást követően püspöki engedéllyel Pápára távozott, ahol 1920-ban bekövetkezett haláláig plébánoshelyettesként és esperesként tevékenykedett.⁸²

A háború végén az egyházi életnek is vissza kellett térnie a megszokott kerékvágásba. Majláth Gusztáv Károly püspök bérmaútra indult, előbb Sepsiszentgyörgyön, majd 1919 nyarán Sepsibükszádon, Mikóújfaluban, Sepsikőröspatakon, Türkösön és Brassóban szolgáltatta ki egyházközségenként több száz hívőnek a bérálás szentségét.⁸³ Az impériumváltás az állami hivatalnokok visszaélését hozta, amely a rítusváltás terén is megmutatkozott. Példa erre a szentivánlaborfalvi lelkész esete, ő 1919-ben olyan katolikus nőt temetett el, aki két évvel korábban tért át az ortodox egyházból a katolikus hitre. A helybeli ortodox lelkész a korábbi vallásváltást nem ismerte el, a katolikus plébános és a helyi anyakönyvvezető megbüntetését követelte, arra hivatkozva, hogy a háború alatti áttérések kényszer hatására történtek, ezért törvénytelenek.⁸⁴ Az 1930-as években Mikóújfaluban a jegyzőség minden esetben akadályozta a görögkeletiek áttérését a római katolikus vallásra. Több alkalommal is igyekeztek lebeszélni az áttérőket, vagy ha ez nem sikerült, az áttérést nem jelentették a katolikus plébánosnak.⁸⁵ Az ehhez hasonló túlkapások a későbbiekben más településeken is elszaporodtak.

⁷⁷ Szentivánlaborfalva, Türkös, Sepsikőröspatak.

⁷⁸ GyFL SGyL, Spl, 546/1917. Barót 230 koronával, Sepsiszentgyörgy 60 koronával és Brassó 46 koronával a legtöbbet adományozók.

⁷⁹ Uo., 190/1918, 84/1918, 119/1918.

⁸⁰ GyFL SGyL, Bpl, Plébániai iktatott iratok, 849/1918.

⁸¹ GyFL SGyL, Kpl, *Iktatott iratok*, Meisel főesperes 1918. nov.

10-én kelt körrendelete.

⁸² Lásd MEISEL József 1918.

⁸³ *Közművelődés*, XLII/6, 1919. júl. 16.

⁸⁴ Lásd Szilvási Ferencné, született Sipos Mária esete (GyFL SGyL, Bpl, *Plébániai iktatott iratok*, 7/1920, 39/1920).

⁸⁵ Uo., 299/936.

Dr. Péter Antal, 1921–1939*Apátplébános, főesperes.*

1921 áprilisában Majláth Gusztáv Károly püspök a kerület főesperesévé Péter Antal brassói plébános nevezte ki, aki egy évvel korábban a gyulafehérvári papnevelde vicerektori állásából került a tekintélyes plébánia élére. A gyergyókilyénfalvi származású plébános az elemi iskoláit a csíksomlyói gimnáziumba végezte, majd tanulmányait a gyulafehérvári papnevelő intézetben folytatta, végül a római Collegium Germanico-Hungaricumban szerzett doktori címet bölcsletről és teológiából. 1906-ban szentelték pappá. Első állomáshelye káplánként Brassó, majd utána Kolozsvár következett. Ezt követően a gyulafehérvári papneveldebe rendelték pasztorális, majd erkölcssteológia-tanárnak, itt a szeminárium tanulmányi felügyelője, majd vicerektora is lett.⁸⁶ Innen küldte a főpásztor a brassói plébánia élére. Hivataláról 1939-ben lemondott, a főpásztor pedig korábbi állomáshelyére, a gyulafehérvári teológiára rendelte vissza rektornak. Főesperessége nehéz időszakra esett. Új országhatárok között kellett a háború veszteségeit kiheverni, a felekezeti oktatást és a lelkiéletet talpra állítani. A papság testületileg belépett a magyarság érdekvédelmét ellátó Magyar Pártba, melynek 1938-ban bekövetkezett betiltásáig tagjai voltak.⁸⁷ Gyakoriak voltak az állami hivatalnokokkal történő súrlódások, főként a nemzeti jelképek templomi használata⁸⁸ és a felekezeti iskolák ügyei miatt. Mindeközben a püspök a hatóságokkal való együttműködésre utasította papjait.⁸⁹ A legsúlyosabb állami rendelkezés az 1919. évben elrendelt, földreformnak nevezett kisajátítás volt, amelynek során elvették az egyházközségek fenntartásának anyagi alapjait képező földterületeket. Az 1921-es agrártörvény 6. § és 4. pontja értelmében az egyháznak 32 hold plébánosi, 8 hold kántori és 16 hold iskolai földje, a templomnak pedig a fiókegyházakban 10 holdja maradhatott meg. Azoknak az egyházközségeknek, amelyek nem rendelkeztek a törvény által előírt területtel, állami juttatásban kellett volna részesülniük.⁹⁰ A kerület plébániái esetében a terület-kisajátítások mindenhol megtörténtek,⁹¹ de a törvény második részét csupán

néhány esetben alkalmazták. A kevés kivétel egyike Sepsiszentgyörgy, ahol az egyházközség kárpótlás címen 6 hold szántót és 10 hold erdőt kapott.⁹² A kisajátítás a Státus alapjait képező földeket sem kímélte, így az egyházi épületek segélyezését ellátó Státus valálalapja már alig tudott építkezéseket, javításokat támogatni. A püspök csak olyan javítások elvégzésére utasította a plébánosokat, amelyeket az egyházközség saját erejéből el tudott végeztetni.⁹³ Péter Antal esperessége alatt két szórványegyházközség is átalakult. Az Osztrák–Magyar Monarchia idején a honvédelmi minisztérium kegyurasága alatt álló felsőtömösi és töröcsvári vesztegintézeti lelkésziségek fenntartása értelmetlennek bizonyult, hívek hiányában megszűntek. Helyettük 1925-ben Alsótömösön helyi lelkésziség alakult, az ide telepedett román nyelvű ferences nővérek támogatásával kis kápolna épült Nepomuki Szent János tiszteletére.⁹⁴ A katolikus szempontból elnéptelenedett töröcsvári plébániahivatal a korábbi leányegyházközségébe, Zernyestre költözött át, ahova 1927-re templomot és plébánialakást építettek.⁹⁵ Az üresen maradt töröcsvári egyházi épületeket az állam lefoglalta, majd az ortodox egyháznak adta át. A visszaszerzésére irányuló kísérletek hiábavalónak bizonyultak.⁹⁶ Tette ezt annak ellenére, hogy a Vatikán és a román állam között 1929-ben ratifikált konkordátum elismerte az egyház tulajdonjogát az általuk birtokolt javak felett. A hosszú és küzdelmes tárgyalások eredményeként létrejött konkordátum azonban vitathatatlan előnyöket is tartalmazott, így kimondta minden rítusú katolikus szabad vallásgyakorlatát, biztosította az egyházi intézmények működésének jogi alapjait.

A gazdasági világválság (1929–1932) nehéz éveiben a papság a koronagyűléseken próbált választ keresni a felmerült legsürgetőbb kérdésekre, főként a hívek gazdasági helyzetének javításában kívántak szerepet vállalni. Abban minden egyházi személy egyetértett, hogy a papnak képességeihez mérten segítenie kell hívei anyagi boldogulását. A főhatósági rendeletek is mintagazdaságok, temetkezési egyletek létesítését vagy a gyümölcsfa-szaporítást szorgalmazták. Ez utóbbi esetében a szentgyörgyi egyházközség

⁸⁶ GyFL SGyL, Spl, 395/1939 v.

⁸⁷ A Párt tagja volt: Szalay Mátyás sepsiszentgyörgyi plébános és Dani József káplán, Borsos János illyefalvi plébános, Ferencz Mihály sepsikőröspataki plébános, Ferencz Sándor sepsibükszádi plébános, Huszár Ádám baróti plébános, Pénczes László miklósvári plébános, Bálint György mikóújfalusi, Brassai Imre szentivánlaborfalvi plébános, Gegő Simon és Biró Sándor nyugdíjas pap. (Uo., 147/1938.)

⁸⁸ Vorbuchner Adolf rövid püspöksége idején leiratban utasította a főespereseket, hogy gondoskodjanak templomaikban a magyar felségjelvények eltüntetéséről, melyek szobrokon, szentképeken, ablakfestményeken szerepelnek, mert ezek már több esetben is

kiváltották az állami hatóságok büntetését. (GyFL SGyL Kpl, *Iktatott iratok*, 61/1938.)

⁸⁹ GyFL SGyL, Bpl, *Plébániái iktatott iratok*, 7/1936.

⁹⁰ GyFL SGyL, Spl, 178/1921.

⁹¹ A kisajátítások számbavételétől helyszűke miatt itt eltekintünk.

⁹² PÉNZES Lóránd 2011, 103.

⁹³ Így utasította el a püspök a sepsibükszádi plébános segélykérését, amelyben 1919 végén templomjavításra kért támogatást.

⁹⁴ GyFL SGyL, Bpl, *Alsótömös*, Relatio XIII.1925.

⁹⁵ GyFL SGyL, Spl, 108/1927, 121/1927.

⁹⁶ Uo., 80/1931.

élen járt, a plébániakertben a nemes gyümölcsfák széles választékát szaporították. Sepsikőröspatakon Kozma Imre plébános termelészövetkezetet alapított, melynek elnöki teendőit is elvállalta. Önzetlen példája a segítségnyújtásnak a türkösi plébános esete, aki fizetése tekintélyes részéről mondott le, hogy a helybeli katolikus tanító javadalmát biztosítsa. A plébániákhoz csatolt filiák ellátása is visszatérő problémát jelentett, ahol még a szentmise bemutatására szolgáló termék is hiányoztak. A kérdés megoldására érdekes javaslatok hangzottak el, így a sepsikőröspataki plébános kápolnaautó felállítását szorgalmazta, de egy, a filiák pasztorációját igazgató központ felállítását is tervezték.⁹⁷ Az egyházfenntartás kérdése komoly vita tárgyát képezte. Az évszázados szokás szerint a hívek kepét adtak, amely az egyházi adó természetben történő kifizetését jelentette. A kialakult gyakorlat szerint az adó mértékét, a hívek vagyoni állapota szerint, többnyire gabonában határozták meg, de a hívek ennek ellenértékét pénzben fizették. Az így meghatározott összeg azonban rendszertelenül folyt be a plébániák pénztárába. Ezt próbálta a püspökség meghatározott összegű egyházi adó kiróásával orvosolni, de az a hívek elutasításába ütközött. Köztes megoldásként fogadták el a főesperes javaslatát, amely szerint a plébánosok a kepe nagyságát növelték meg olyan módon, hogy az egyházi adót is fedezze.⁹⁸ A koronagyűlések megnyitó beszédei programbeszédként a rendszerint a gyűlésen megbeszélendő tárgykörökre világítottak rá. Az 1936. évi tavaszi koronagyűlés megnyitó beszédét dr. Péter Antal a lelkipásztorok mikéntjéről tartotta, melynek meglátása szerint a korral együtt kell fejlődni. Rávilágított arra, hogy sokszor maguk a lelkipásztorok az okai híveik felszínes hitismeretének, csekély vallásosságának. Kifejtette, a papok a régi, elavult módszereket használják, csekély buzgósággal tevékenykednek, kényelmes lelkipásztorokodást végeznek. Buzdítására igencsak szükség volt, hiszen egy 1933-ban készített kimutatás szerint a szentségek nélkül elhunytak aránya az egyházmegegyéből itt volt a legmagasabb.⁹⁹

⁹⁷ GyFL SGyl, Bpl, *Plébániai iktatott iratok*, 2306/1933 számú püspöki leirat. Valamint az 1935. április 16-i koronagyűlés jegyzőkönyve: Uo., 408/1935.

⁹⁸ Uo., 1417/1933. Az 1933. október 24-én Brassóban tartott őszi rendes koronagyűlés jegyzőkönyve.

⁹⁹ 1933-ban a betegek szentsége nélkül hunyt el 1933-ban Brassóban a hívek 50%-a, Miklósváron 47%-a, Törösváron 66%-a, Szentivánlaborfalván 45%-a, az összesítés alapján az egész kerület katolikus elhunytainak a 37,58%-a. Ugyanakkor sajnálatosan magas volt a rendezetlen házasságból született gyermekek száma: Sepsiszentgyörgyön 48,97%, Miklósváron 33,33%. (Uo., 522/1933.)

¹⁰⁰ „...fordítsunk nagy gondot mi (katolikus) sajtónk tevékenyebb

A két világháború közti kisebbségi lét megtartó forrásait képezték a tucatjával megjelenő rendszeres és időszakos kiadványok. A keresztény értékekkel ellenkező sajtótermékek kiszűrésére minden esperesi kerületben sajtóellenőrző Vigilantia-bizottság működött, mely a hívek olvasmányait, különösen a napilapokat tartotta számon. Ugyanakkor felhívta a plébánosok figyelmét a katolikus szempontból káros lapokra, kérte őket, hogy híveiket beszéljék le ezek olvasásáról. Maga Vorbuchner Adolf püspök is a katolikus sajtó támogatására szólította fel a plébániákat, de a keresztény értékekkel ellenkező tartalmú lapok mellőzésére is figyelmeztette papjait.¹⁰⁰

Vasvári Aladár 1939–1940, 1945.

április – 1951. július, 1955–1980

Plébános, főesperes.

A máramarosi Sztojkafalván született, 1904-ben. A gimnáziumot Brassóban és Kolozsváron, a teológiát Gyulafehérváron végezte. 1926-ban történt pappá szentelése után Torján, Szárhegyen, Kolozsváron és Brassóban segédlelkész. 1933-tól a nagyszebeni orsolyita nővéreknél volt lelkiigazgató, majd hat évvel később a főpásztor brassói plébánosnak nevezte ki. Negyven évig tartó szolgálata alatt négyszer tartoztatták le, nyolc évet töltött börtönben bírói ítélet nélkül.¹⁰¹

Hivatalviselése alatt történelmi fordulópontokat éltek át a kerület plébániái. Az 1940. augusztus 30-án hozott második bécsi döntés kettészakította a gyulafehérvári egyházmegyét és vele együtt a *Barcasági dékánsságot és sepsi-miklósvári esperesi kerületet* is. A sokak által ünnepeelt döntést követően a püspöki székhely Dél-Erdélyben maradt, a Magyarországhoz csatolt észak-erdélyi és székelyföldi részek kormányzására Márton Áron püspök *Püspöki Helytartóságot* állított fel Kolozsváron, Sándor Imre vezetésével. A *Barcasági dékánsság* Brassó központtal továbbra is a Román Királyságban maradt, míg a *Sepsi-miklósvári esperesi kerület* Magyarországhoz került. Dél-Erdélyben csak a főesperesség brassói székhelye, valamint Zernyest és Türkösi egyházközségek maradtak.

támogatására és a káros sajtótermékek ellenőrzésére”. A püspök megbízhatóan keresztény irányzatúaknak tartotta a *Magyar Lapokat* és a *Néplapot*, különösen az utóbbit tartotta a tömeges terjesztésre alkalmasnak. Az időszakos katolikus kiadványok közül az *Erdélyi Tudósító* és az *Iskola* folyóiratokat népszerűsítette. Támogatásra érdemesnek találta a *Vasárnap*, az *Apostol*, a *Hírnök*, a *Katolikus Világ*, a *Jó Barát*, a *Nap* és a *Harangszó* lapokat. „Az elterjedt napilapok közül a *Keleti Újság* nem ellenséges irányú, de világnézeti szempontból megalkuvásra hajlandó. Az *Ellenzék* kifejezetten református és szabadkőműves irányítás alatt állt, a *Brassói Lapok* és *Népújság* alig leplezetten zsidó szabadkőműves” – írta a főpásztor. (Uo., 308/1936.)

¹⁰¹ FERENCZI Sándor 2009, 441.

A püspök önállósította a kerület legnagyobb részét magába foglaló *Sepsi-miklósvári főesperességet*, amelynek vezetésével Szalay Mátvás sepsiszentgyörgyi plébánost bízta meg. Ez utóbbi kerülethez a következő plébániák kerültek: Sepsiszentgyörgy (Kilyén, Szotyor, Előpatak filiákkal), Barót, Illyefalva (Szentkirály filiával), Miklósvár (Nagyajta filiával), Mikóújfalva (Málnás, Oltszem, Sepsibodok, Zalánpatak filiákkal), Sepsibükszád, Sepsikőröspatak (Árkos filiával), Szentivánlaborfalva (Uzon, Réty, Maksa, Komolló, Lisznyó, Kőkös filiákkal).

A határváltozás a leányegyházközségek ellátásában is változást hozott. Barót 13 filiája közül csak Ágostonfalva, Illyefalva 7 filiája közül Aldoboly, Erősd, Árapatak és az egyház tulajdonában levő földek nagy része, Szentivánlaborfalva 15 filiája közül a többségében román lakosú Dobolló, Miklósvár 11 filiája közül Apáca, Földvár, Hídvég, Krizba, Szászmagyaros, Vörösmart is a Román Királyságban maradt. Ellátásuk a brassói plébániára hárult. Az észak-erdélyi plébánosok teendőit gyarapította a görögkeleti vallásról áttért nagyszámú hívő, akiket az egyházi adó fizetésére sem kötelezhettek. Ugyanakkor az elmenekült görögkatolikus lelkészek nélkül maradt hívek pasztorációja is a római katolikus plébánosokra hárult.¹⁰²

Az egyházközségek vezetői szoros kapcsolatot ápoltak az 1940–1944 között fennálló *Vármegyei Közjóléti Szövetkezettel* és az *Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesülettel*, amelyeknek célja az erdélyi magyarság anyagi helyzetének javítása, a sokgyermekes családok segítése volt.¹⁰³

Az 1940–1944 közti időszak egyik jellemzőjét az áttérések és a rítusváltozások jelentették. Az Osztrák–Magyar Monarchiában az államjogi törvények lehetővé tették, hogy a rítusváltoztatás mindkét rítusú ordinárius előzetes tudtával és engedélyével megtörténhessen. A nemzeti egyháznak mondott görögkatolikus püspökök azonban nem adták meg a latin rítusra térőknek az engedélyt, ezért Majláth püspök 1905 telén kijárta X. Piusz pápánál, hogy a görögkatolikus püspökök akarata ellenére is felvehette a római egyházba a rítust váltani akaró híveket. Ezt a joggyakorlatot változtatta meg az 1918-as Egyházi Törvénykönyv, amely a Szentszék kifejezett engedélyéhez kötötte a szertartásváltoztatást, kivéve a vegyes házasság esetét, ahol az asszony engedély nélkül is felvehette a férj rítusát. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az apák határozhatják meg gyermekeik rítusát, de a Szentszék meghagyta a Majláth püspöknek tett korábbi engedményeket. Az 1928-as kultusz törvény

az 1923-as alkotmány nyomán haladva, a görögkatolikus híveket románnak mondta, a rítusváltoztatást vallásváltoztatásnak tekintette, amit állami anyakönyvvezető előtti egyszeri jelentkezéssel lehetett kieszközölni. A gyakorlatban természetesen csak a latinról görög rítusra való áttérés valósulhatott meg ilyen könnyen. Főként 1930 után, amikor a *numerus valachicust* minden téren kezdték érvényesíteni: a magyar hivatalnokoknak állásuk megtartásáért vagy állás elnyeréséért cserébe román – főként ortodox – vallásra kellett áttérniük. Érthető tehát, hogy a második bécsi döntés után a latin szertartásukat vagy katolikus hitüket elhagyók tömegesen igyekeztek a régi szertartásukra vagy hitükre visszatérni. A jelenségre válaszolt az észak-erdélyi *Kolozsvári Püspöki Helytartóság*, amely utasította a plébánosokat, hogy a latin rítusra áttért katolikusokat saját híveikként kezeljék.¹⁰⁴ A görögkatolikus papok a szárazajtai Paréthe Ferenc kivételével elmenekültek, ezért a görög rítusú hívek lelki gondozását is a római katolikus papok vállalták. A magyar kormány Észak-Erdélyben átmenetileg érvényben hagyta a román vallásügyi törvényeket, vagyis az áttérés szándékát a község jegyzője előtt kellett jelenteni.¹⁰⁵ Több településen – Lisznyóban, Előpatakon – a helyi, most már magyar hatóságok gördítettek akadályt az áttérés és rítusváltás elé, mivel nem ismerték el az apák rítusválasztási jogát. Tömeges áttérésre Sepsibükszád a legkiemelkedőbb példa. A trianoni békediktátum után a magyar községbe érkező ortodox lelkész és a jegyző aknamunkája nyomán több mint félezer római katolikus lett részben ortodoxszá, részben görög katolikus. Ez utóbbiakat azon a címen, hogy görögkatolikus szülőktől származtak, görögkatolikus rítusúnak írták át. Ezek a hívek 1940 után ismét a római katolikus hitre tértek vissza.¹⁰⁶ Ezzel párhuzamosan megkezdődött a református lelkészek térítő mozgalma a görögkatolikus és ortodox hiten levők között.¹⁰⁷

A „kicsi magyar világban” az egyesületi életet összefogására megalakult a Márton Áron püspök kezdeményezte *Katolikus Akció (Actio Catholica)* ernyőszervezet, amely ébren tartotta a vallásos lelkesedést, irányította a hitéleti tevékenységet folytató egyesületek munkáját. 1943-ban az egyházközségekben és főesperesi kerületekben is létrejöttek a hitbuzgalmi, kulturális, szociális és sajtó-szakosztályok. Karitatív tevékenységüket 1945-után is folytatták, pl. az átutazó hadifoglyok számára szerveztek gyűjtést, és juttatták el a brassói állomásra.¹⁰⁸

¹⁰² GyFL SGyL, Spl, 510/1940 v., 512/1940 v.

¹⁰³ GyFL SGyL, Mpl, 533/1941.

¹⁰⁴ GyFL SGyL, Kpl, 372/1943.

¹⁰⁵ MARTON József, 2008, 63–69.

¹⁰⁶ GyFL SGyL, Spl, 537/1941 v., 540/1941 v.

¹⁰⁷ Zalánban, Sepsibükszádon, Mikóújfaluban, Szárazajtán, Nagybaconban.

¹⁰⁸ Pl. a miklósvári egyházközségből 42500 lej gyűlt be erre a célra. (GyFL SGyL, Mpl, 1946. március 22-én érkezett leirat.)

A második világháború befejeztével, 1945 márciusától a győztes hatalmak részben visszaállították az 1938 előtti határokat, így Észak-Erdélyt és Székelyföldet közigazgatásilag ismét Romániához csatolták. A területileg újraegyesült egyházmegyében Márton Áron püspök megszüntette a Kolozsvári Helytartóságot, majd 1945. április 28-án elrendelte a *Barcasági dékánosság és sepsi-miklósvári főesperesség* visszaállítását. Az egyesített kerület vezetését újból Vasvári Aladár brassói főesperre bízta. Ugyancsak rá hárult a tanfelügyelői teendők végzése.¹⁰⁹ Július 5-én Márton Áron püspök egyházmegyei körútja során az újraegyesített kerületbe érkezett. A Csík felől érkező püspök előbb Sepsiszentgyörgyön, majd Brassóban bérmált, ez utóbbi helyen megtárgyalta a főesperesség egyházi és világi vezetőivel az esperesi kerület ügyeit, majd részt vett a brassói zárdaiskola évzáró ünnepélyén – írta a romániai Magyar Népi Szövetség napilapja, a *Népi Egység*.¹¹⁰ Ebben az évben önállósult az uzoni helyi lelkészség, melynek a szentiváni anyaegyházközségtől való leválását már évek óta kérelmezték a hívek.¹¹¹

1946 tavaszán az egész kerületre kiterjedő missziót tartottak a ferencesek. Az anyaegyházközségek mellett a misszionáriusok a filiákba is eljutottak, ahol tridumokat¹¹² tartottak. Így Árkos, Gidófalva, Olthévíz, Alsórákos, Homoróddaróc, Zalánpatok is külön missziós lelkészt kapott. A missziót kettős céllal szervezte a főhatóság: egyrészt az új politikai helyzetre (Romániához történt visszacsatolás) és abból adódó nehézségekre akarták felkészíteni a híveket, másrészt az egyesületek újjászervezését kívánták elérni.¹¹³ És valóban, az 1946-os választások után fokozatosan nyíltan is hatalomra kerülő Kommunista Párt nem sok jót hozott az Egyház számára.

1947. március 2-án kelt rendeletével Márton Áron püspök az általános bizonytalanság közepette utasította papjait a hívek melletti kitartásra, megüresedés esetén a szomszédos plébánia vezetésére és a szentségek kiszolgáltatására.¹¹⁴ A klérus anyagilag nehéz helyzetbe került, a kultuszminisztérium a papság 45%-ának utalt ki fizetést. Tiltakozásként Márton Áron is lemondott az államsegélyről.¹¹⁵ Az 1948-as év vízvonalzó volt az egyházmegyében. A kommunista hatalomátvétel után kikiáltott Román Népköztársaság 1948. július 19-én felmondta a Szentszékkal kö-

tött 1927-es konkordátumot, amely a katolikus egyház jogi személyiségét és intézményeinek törvényes hátterét biztosította. Ez utat nyitott az egyházzellenes rendeletek életbe léptetésének. Egy hónappal később megjelent a kultusztörvény, amely minden vallásfelekezetet szigorú ellenőrzés alá kívánt vonni. Erre a célra felállította a *Kultuszügyosztályt*, amelynek hatáskörre minden kultusszal kapcsolatos gyakorlatra kiterjedt.¹¹⁶ Ugyanakkor államosította az egyházi karitatív intézményeket, felszámolta a szerzetesrendeket.¹¹⁷ A katolikus egyház a Rómához való ragaszkodás miatt az előírt szervezeti és működési szabályzatot (ún. *Statútumot*) nem fogadta el, helyette Márton Áron és Iuliu Hossu görög katolikus püspök dolgozott ki egy Statútum-tervezetet, de ezt a Kultuszminisztérium elutasította, szabad utat engedve az évtizedekig tartó egyházzellenes támadások sorozatának. A nyíltan egyházzellenes légkörben 1948 októberében Rómából megérkezett a *Nominatio substitutorum* kezdetű rendelkezés, amelynek értelmében a kormányzásban akadályozott püspökök titokban két helyettes ordináriust (*ordinarius substitus*) kellett kinevezzenek, akik a megyéspüspök elhurcoltatása esetén egymást követően átveszik az egyházmegye vezetését. Minden jelöltnek titokban kellett kijelölnie utódját, hogy a joghatóság a letartóztatások miatt se szüneteljen. Ez a joghatósági eljárás lépett érvénybe Márton Áron letartóztatása után, áthúzva a kommunista hatalom nemzeti egyház alakítására vonatkozó számítását.¹¹⁸ Titkos ordináriusi kinevezést kapott Szilveszter Sándor sepsiszentgyörgyi plébános is.¹¹⁹ 1948. december 1-jén az állam megszüntette a görögkatolikus egyházat, de főpásztori utasításra a háromszéki katolikus papok továbbra is gondoskodtak a görögkatolikusok pasztorációjáról. Kiténik ez a kultuszminisztérium 1950. február 10-én kelt rendeletéből is, melyben felszólította a Kolozs, Háromszék, Csík és Maros megyében működő katolikus papokat, hogy büntetés terhe alatt ne gondozzák a korábbi görögkatolikus híveket, ne tartsanak szentmisét, és ne szolgáltatassák ki a szentségeket sem. Tevékenységükkel az ortodox kultusz gyakorlását akadályozták a térségben, amit az állami vezetés törvénybe ütközőnek és büntetendőnek minősített.¹²⁰ 1949. június 21-én, Márton Áron letartóztatása után Bukarest alkalmasnak találta az

¹⁰⁹ 854/1945. 6091/1945 számú leirat. (GyFL SGyL, Spl, 43/1945, 93/1945 v.)

¹¹⁰ *Népi Egység*, II/147, 1945. júl. 6., 2.

¹¹¹ PÉNZES Lóránd 2017, 3.

¹¹² A *tridum* háromnapos lelkigyakorlat, melynek célja a hívek felkészítése a templom búcsújára.

¹¹³ GyFL SGyL, Upl, 13/1946, 20/1946.

¹¹⁴ Uo., 161/1947.

¹¹⁵ Uo., 27/1949 v.

¹¹⁶ Ellenőrizhette a püspökségek, teológiai szemináriumok, plébániák és más egyházi intézmények, alapítványok anyagi és lelki helyzetét, jóváhagyhatta vagy elutasíthatta a plébániák létesítését, misézési engedélyek megadását, papok új helyre helyezését stb.

¹¹⁷ MARTON József 2008, 159–161.

¹¹⁸ Uo., 163–164.

¹¹⁹ MARTON József – JAKABFY Tamás 1999, 117–121.

¹²⁰ GyFL SGyL, Upl, 25/1950.

időt egy Rómától elszakított, nemzeti katolikus egyház létrehozására. Törekvése találkozott az erdélyi katolikus klérus egy szűk csoportjának szándékával, akik rendezni kívánták az egyház *ex lex* helyzetét. 1949–1951 között a titkos ordináriusok rendszerével egyidőben elkezdődött az úgynevezett békepapi mozgalom, amely három gyűlésén és nyilatkozataiban az állammal való „kibékülésre”, közreműködésre próbálta rábírní a papokat.¹²¹ A Róma határozott tiltása ellen létrejött mozgalom Erdélyben nem öltött tömeges méreteket, de azért néhány háromszéki részvevője is akadt.¹²² Márton Áron elfogatása után Boga Alajos, Sándor Imre, majd Jakab Antal teológiai tanár vette át *ordinarius substitus* minőségben az egyházmegye kormányzását.¹²³ Letartóztatásuk után a titkos ordináriusok rendjét figyelmen kívül hagyva, 1951. augusztus végétől Adorján Károly kanonok vette át az egyházmegye vezetését és a mozgalom irányítását.¹²⁴ 1952. október 9-én küldött leiratában a koronagyűléseken való részvételre és a községi néptanácsokkal való együttműködésre szólította fel a papokat.¹²⁵ Az 1950. évi új közigazgatási beosztás bevezetése maga után vonta az esperesi kerületek új, rajonok szerinti beosztását.¹²⁶ Kultuszminisztériumi utasításra a Brassó központú *Barcasági dékánuság és sepsi-miklósvári főesperesség* megszűnt, helyén Sepsiszentgyörgy központtal megalakult a *Sepsiszentgyörgyi esperesség*.¹²⁷ Jakab Antal ordinárius 1951 júniusában kelt rendeletében Szilveszter Sándor plébánost bízta meg a *Sepsiszentgyörgyi esperesség* vezetésével, az irattár Szentgyörgyre szállításával.¹²⁸ A békepapi moz-

galmat elutasító Szilveszter Sándor sepsiszentgyörgyi plébános-főesperest 1951 decemberében Zabolára küldték.¹²⁹ Helyére a mozgalomban cselekvően részt vevő zabolai plébánost, Újlaky Jánost nevezték ki a plébánia élére, aki 1955 júliusáig tevékenykedett a városban.¹³⁰ Kinevezése a hívek templomtól való, tüntető távolmaradását eredményezte.¹³¹ Az esperesi kerület vezetését azonban nem vette át Újlaky, hanem ideiglenes jelleggel Kovács Balázs szentkatolnai plébánosra, a Kézdi rajon területén létrejött *Kézdivásárhelyi esperesség* vezetőjére bízta.¹³² A két esperesi kerületet azonban nem egyesítették, Kovács Balázs hivatalos levelezésében külön használta a szentgyörgyi esperesség és a kézdi esperesség pecsétjét.¹³³ Az új, *Sepsiszentgyörgyi esperesség* magába foglalta a Rákosi, Sepsiszentgyörgyi és Sztálin/Brassó rajon összes plébániáit.¹³⁴

Márton Áron püspök 1955 márciusában történt kiszabadulása után a főesperesi teendők végzésével újból a Romához hűséges Vasvári Aladár brassói plébánost bízta meg. A főesperesség székhelye 1957-től ismét Brassó lett, Fogaras, Medgyes, Kóhalom, Segesvár, Szeben, Sztálin, Küküllő rajonokhoz tartozó 19 plébániával.¹³⁵ A *Sepsiszentgyörgy rajon*hoz tartozó plébániák a *Kézdi rajon*hoz kerültek.

1964-től a Kézdi és *Sepsiszentgyörgyi rajon* plébániáit is Brassóhoz csatolták, így az esperességhez 38 plébánia¹³⁶ került.¹³⁷ Ezek egyházkormányzati igazgatása igencsak nehézkesnek bizonyult, még akkor is, ha a főesperes hatásköre csak a plébániák vagyonekezelésére terjedt ki.

¹²¹ MARTON József 2008, 182–189.

¹²² Újlaki János zabolai, később sepsiszentgyörgyi plébános, Bertalan Balázs türkösi plébános, Hollanda János sárfalvi plébános, Kajcsa Ferenc alsócsernátoni plébános.

¹²³ MARTON József 2008, 175–180.

¹²⁴ „Adorján Károly kanonok az ordinárius távollétében, a székeskáptalan felkérésére” minőségben írta alá a hivatalos iratokat. 1952. február 11-én a kovásznai Kovács Béla plébános ordináriusi minőségében jelentkezett a székeskáptalan előtt, és kinevezte Adorjánt *vicarius generalissá*, azaz általános helynöké. A kinevezés azonban érvénytelen volt, mert a joghatóság ekkor már Márton Mózes plébánoshoz, letartóztatása után pedig Szilveszter Sándorhoz került.

¹²⁵ GyFL SGyL, Upl, 109/1952.

¹²⁶ A 11 új esperesi kerület a következő: Hunyadi (Gyulafehérvár központtal), Kolozsvári (Kolozsvár központtal), Marosvásárhelyi (Marosvásárhely központtal), Gyergyói (Gyergyószentmiklós központtal), Radnai (Beszterce központtal), Szebeni (Nagyszeben központtal), Kézdivásárhelyi (Kézdivásárhely központtal), Sepsiszentgyörgyi (Sepsiszentgyörgy központtal), Székelyudvarhelyi (Székelyudvarhely központtal).

¹²⁷ Az új esperesi kerület pecsétjének felirata: *Protopopiatul rom. Cat. Sfintu Gheorghe*.

¹²⁸ 363/1951 sz. főegyházmegyei leirat. (GyFL SGyL, Spl, 36/1951 v.)

¹²⁹ 1951. december 20-án kelt jegyzőkönyv a plébánia átadásáról. (Uo., 123/1951.)

¹³⁰ 1955. július 8-án kelt plébánia-átadási jegyzőkönyv. (Uo., 67/1951 v.)

¹³¹ PÉNZES Lóránd 2011, 62.

¹³² 1951. december 21-én az esperesi hivatal átadásának jegyzőkönyve. (GyFL SGyL, Spl, 1/1952 v.)

¹³³ Protopopiatul Rom. Cat. Sfintu Gheorghe és Protopopiatul Rom. Cat. Targul Secuiesc köriratú pecsét volt forgalomban, de Kovács hivatali levelezésében nem nevezte magát esperesnek, helyette csak az s. k (saját kezűleg) rövidítés szerepelt neve alatt.

¹³⁴ Uo., 68/1950 v., 21/1951.

¹³⁵ GyFL SGyL, Bpl, *Brassói Főesperesi Hivatal Iratai, Gazdasági Iratok, Fizetési jegyzékek*, 1955–1963.

¹³⁶ Fogaras, Medgyes, Bólya, Tűr, Kiskapus, Türkösi, Zernyest, Kóhalom, Szeben, Segesvár, Erzsébetváros, Futásfalva, Bereck, Szentkatolna, Alsócsernáton, Kovászna, Gelence, Imecsfalva, Lemhény, Nyújtod, Kézdiálmás, Martonos, Ojtoz, Ozsdola, Poján, Esztelnek, Vizakna, Kézdivásárhely, Kézdiszentlélek, Kézdisárfalva, Felsőtorja, Alsótorja, Szárazpatak, Zabola, Sepsiszentgyörgy, Sepsibükszád, Illyefalva, Miklósvár, Mikóújfalva, Szentivánlaborfalva, Sepsikőröspatak, Zágón.

¹³⁷ GyFL SGyL, Bpl, *Brassói Főesperesi Hivatal Iratai, Gazdasági Iratok, Fizetési jegyzékek*, 1964.

Nicolae Ceaușescu a hatalmának megerősítése érdekében elrendelte az ország közigazgatási átszervezését, így 1968-ban létrehozták a tartományoknál kisebb, átláthatóbb és könnyebben megszervezhető megyéket, élükön a kommunista pártvezetéshez hűséges elittel. A megyék létrehozásával a négy főesperesi hivatal területi beosztása is megváltozott. Ezúttal Brassóhoz került Brassó és Kovászna megye, Gyulafehérvárhoz Fehér, Hunyad és Szeben, Kolozsvárhoz Kolozs és Beszterce-Naszód, Marosvásárhelyhez Maros és Hargita megye. Az így kialakított főesperesi hivatalok hatásköre az államsegély szétosztásában, valamint az állam felé való adminisztratív ügyek intézésére terjedt ki.¹³⁸ Ennek értelmében 40 plébánia,¹³⁹ egy expositura és két rendház (az eszternelki kolostor és a brassói Szent János-templom) tartozott az új főesperes hatáskörébe. A főesperesi hivatal elnevezése 1969-től *Római Katolikus Főesperesi Hivatal Brassó-Kovácsna* lett. A felsőháromszéki plébániák 1978-ra leváltak a brassói főesperességről, amely a rendszerváltozás után felvette a *Sepsi-barcasági esperesség* nevet.¹⁴⁰ A területi átszervezésekkel párhuzamosan elkezdődött a II. Vatikáni Zsinatot (1962–1965) követő rendelkezések gyakorlatba ültetése. A latin helyett bevezették az anyanyelvű szentmisét, átalakították a templomok liturgikus tereit. Lebontották a szentélyrekesztő rácsokat és szószékeket, a szembemiséző oltárok felállításával eltűntek a szentmise állandó részeit tartalmazó kánonablak.¹⁴¹ Mivel az iskolai oktatásból kiszorult a vallásoktatás, a plébániai hitoktatás végzésére sok helyen hittantermeket építettek (pl. Sepsiszentgyörgyön) vagy meglévő egyházi épületeket alakítottak át (pl. Szentivánlaborfalván). A rendszerváltozás után az egyházközségek kevés kivétellel (pl. Sepsiszentgyörgyön a *Sancta Maria-Intézet* emeletes épületét most is a katonaság használja) visszakapták az államosított felekezeti iskolák épületeit, ezeknek új rendeltetést kellett adni. Illyefalván a templom kertjében levő épületet téli kápolnaként hasznosítják, Szentivánlaborfalván művelődési otthonként működtek, Sepsikőröspatakon az egyházi egyesületeknek ad otthont az épület.

A kerületben működő felekezeti oktatás

Felekezeti oktatás 1918-ig

Az espereskerületben működő felekezeti oktatás képe itt is az erdélyi egyházmegyei gyakorlat szerint alakult. 1826-ban az erdélyi püspökség területén fennálló 210 iskolából a *Barcasági dékánság és a sepsi-miklósvári esperesség* területén 10 működött.¹⁴² A 19. század közepén Erdélyben hozzávetőlegesen 820, történelmi magyar felekezetek által fenntartott népiskola működött, melyből a reformátusok 500, az unitáriusok 105 iskolával rendelkeztek.¹⁴³ Az önálló katolikus egyházközségekkel rendelkező politikai községek javarésztében működött katolikus elemi vegyes iskola, ezek fenntartását az állami elemi oktatást bevezető 1868-as, Eötvös-féle oktatási törvény is szavatolta: „a hitfelekezetek mindazon községekben, ahol a hívek laknak, saját erejükből tarthatnak fenn ... nyilvános népoktatási tanintézeteket ... azon intézetekben a tanítókat és tanárokat maguk választhatják, ... a tankönyveket maguk szabhatják meg, s a tanítási rendszer és módszer iránt is ... intézkedhetnek.”¹⁴⁴ A felekezeti iskolák fenntartói a helyi egyházközségek voltak, vagyoni ügyekben az egyháztanácsoknak tartoztak felelősséggel, melyek az 1877-es püspöki rendeletnek megfelelően iskolaszékként is működtek. Feladatukat képezte az iskolaépületről, a berendezésről, a tanfelszélről és a tanító javadalmazásáról történő gondoskodás. A felekezeti iskolák egyházi főhatósága a püspök volt, aki hatalmát a mindenkori, rendszerint espereskerületi tanfelügyelőként is tevékenykedő főesperesen keresztül gyakorolta. Feladata volt a katolikus elemi iskolák ellenőrzése, az állami hivatalokkal való kapcsolattartás, az elnöki tisztt betöltése a tanulók év végi záróvizsgáin. Utóbbi akadályoztatása esetén ezt a jogot küldöttje útján gyakorolta, aki rendszerint a szomszéd település plébánosa volt. Az 1876. évi népiskolai hatósági törvény értelmében¹⁴⁵ a felekezeti iskoláknak tudomásul vételre be kellett mutatniuk a királyi/állami tanfelügyelőknél a tantervet, órarendet, tankönyvjegyzéket. Ezt nem jelentette az iskolák belső autonómiájának megsértését, csupán a felekezeti oktatásnak az állami oktatással történő összhangba

¹³⁸ GyFL SGyL, Bpl, *Főesperesi iratok*, 383/1968 sz. püspöki leirat; GyFL SGyL, Bpl, *Plébániai iktatott iratok*, 383/1968.

¹³⁹ Brassó Szent Péter és Pál, Brassó Szent János, Brassó Bolonya (expositura), Bélafalva, Uzon, Illyefalva, Szentivánlaborfalva, Fogaras, Sepsiszentgyörgy, Sepsikőröspatak, Kóhalom, Türkös, Miklósvár, Barót, Zernyest, Sepsibükszád, Mikóújfalva, Kézdivásárhely, Altorja, Feltorja, Ojtoz, Bereck, Lemhény, Nyujtód, Kézdiszentlélek, Kézdiszarázpaták, Kézdikővár, Kézdiszentkereszt, Bélafalva, Esztelnek, Kézdiálmás, Kézdimartonos, Ozsdola, Gelence, Szentkatolna, Imecsfalva, Zabola, Kovászna, Zágon, Alsócsernáton, Futásfalva, Sárfalva. (GyFL SGyL, Bpl, *Főesperesi*

Hivatal iratai, 51/1968.)

¹⁴⁰ Uo., 39/1978.

¹⁴¹ Az oltáron elhelyezett három tábla, melyek a mise állandó részeinek imádkozásában segítették a miséző papot.

¹⁴² SEBESTYÉN Kálmán 2011, 19.; GyFL, Fond I, 1/a, *Összeírás 1826*.

¹⁴³ SEBESTYÉN Kálmán 2011, 19.

¹⁴⁴ XXXVIII. tc., 11. §, in: CJH 1836–68, 451–452.

¹⁴⁵ Az 1876. évi XXVIII. törvénycikk, 5. §, 3. a. pontja rendelkezik erről. (CJH 1876, 465–466.)

hozását szolgálta. Ennek ellenére a rendeletet az erdélyi katolikus egyház sokszor sérelmezte, belső autonómiájába történő beleavatkozásnak tartotta. Ezért a felekezeti iskolák tanítói nem mindig tettek eleget a felterjesztési kérésnek, mint ahogy az Eötvös Károly Háromszék vármegyei tanfelügyelő jelentéséből is kiderül.¹⁴⁶

A katolikus népiskolákban a 19. század közepéig kivétel nélkül a kántortanító, ún. ludimagister oktatott, aki az ún. norma-iskolában sajátította el a korszerűnek tartott oktatási-nevelési módszert. A kezdő iskolamesterek néhány évig tapasztaltabb tanító mellett segédtanítóként, promagisterként tevékenykedtek.¹⁴⁷ Az egyház kiemelt fontossággal kezelte az oktatás ügyet, a 19. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvekben külön kérdőpont vette számba a felekezeti iskola állapotát és a tanító képzettségét. A tananyagban alapvető tantárgy volt a katekizmus, amely a vallás alapvető igazságainak a kérdés-felelet formájában történő kifejtése mellett társadalmi ismereteket is nyújtott heti négy órában. Az énektanításnak ugyancsak kimagasló szerep jutott. Az oktatás anyanyelven történt, a műveltség fokmérőjének számító latint csak a felsőbb iskolákban tanították. A tanrendben még a gyakorlati élettel összefüggő tárgyak szerepeltek: számtan, földrajz, történelem, természettudomány.¹⁴⁸ A tanítók az 1868-as elemi iskolai törvény életbe lépését követően a felállított tanítóképzőkben szereztek oklevelet, és a kisebb egyházközségekben a kántori teendők elvégzésére is vállalkoztak.

A 19. század végén a kerülethez tartozó több településen működött katolikus, hat osztályos, zömében egy tanerős elemi iskola, ahová fiúk és lányok vegyesen jártak: Baróton már a 17. századot megelőzően,¹⁴⁹ Illyefalván 1785-től,¹⁵⁰ Miklósváron 1716-tól,¹⁵¹ Sepsiszentgyörgyön 1854-től, Sepsikőröspatakon és Szentivánban a 18. század végétől. Kivételt képez Brassó, ahol az egyházközség által fenntartott fiú- és leányiskola a 19. század elejétől különvált. A 20. század elején két városban találkozunk a felekezeti oktatásban felsőbb osztályokkal. Brassóban a Státus által fenntartott főgimnázium és leánygim-

názium működött, Sepsiszentgyörgyön 1915-ben a Sancta Maria leánynevelő gimnázium nyitotta meg kapuit. Itt jegyezzük meg, hogy a katolikus neveléshez ragaszkodó alsó-háromszéki fiúk a kantai gimnáziumot látogatták. A kerület katolikus fiataljainak vallásos nevelésében jelentős szerepet töltöttek be a ferencrendi nővérek, akik Brassóban és Sepsiszentgyörgyön működtetnek leányiskolát, illetve a szatmári irgalmas nővérek, akik a Kálnoky Ludmilla által 1892-ben alapított sepsikőröspataki intézetben tevékenykedtek.

Az egyházközségekre komoly terhet rótt az iskolafenntartás, de azok jelentős anyagi áldozatok árán is törekedtek iskolafenntartó kötelességeiket el látni. De ez nem mindenhol valósult meg maradéktalanul. Csak két példát említek. 1901-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter leiratában kifogásolta az illyefalvi és a szentiváni iskola épületét, mivel azok „törpe, sötét, egészségtelen, nem iskolának épült helyiségek”.¹⁵² A püspök utasította a plébánosokat, hogy találjanak jobb megoldást az iskolák elhelyezésére. A leirat eredményeképpen Szentivánban 1903-ban,¹⁵³ Illyefalván pedig 1924-ben épült új iskola.¹⁵⁴

Felekezeti oktatás 1918–1940 között

Az első világháború eseményei, a frontszolgálatra történt behívások, az 1916-os román betörés az iskolák bezárását jelentette. A tanítás püspöki utasításra, 1917 decemberében kezdődött újra a kerület katolikus iskoláiban. Röviddel ezután ismét megszűnt, és csak 1919 őszén nyíltak meg újból a katolikus iskolák Sepsiszentgyörgyön, Sepsikőröspatakon, Szentivánban, Miklósváron, Brassóban, Türkösön, Baróton és Kőhalomban.¹⁵⁵ Az impériumváltás első éve a felekezeti oktatás számára viszonylag kedvező helyzetet látszott teremteni. Az erdélyi Kormányzótanács 15673/1919 számú rendeletében lehetővé tette a felekezeti iskolák további működését, illetve újak megnyitását is, amennyiben az iskolafenntartók teljesítették a meghatározott feltételeket.¹⁵⁶ A rendelet értelmében megfelelő iskolahelyiségről kellett gondoskodni, az oktatásban az állam tantervéhez kellett

¹⁴⁶ EÖTVÖS Károly Lajos 1892, 14–15.

¹⁴⁷ Uo., 21.

¹⁴⁸ Uo., 22–24.

¹⁴⁹ TAKÓ István 2003, 82.

¹⁵⁰ TÓTH Szabolcs Barnabás 2008, 18.

¹⁵¹ GyFL SGyL, Bpl, *Főesperesi Hivatal Iratai*, A miklósvári római katolikus egyházközség vagyonáról 1911. augusztus 9-én felvett leltár.

¹⁵² GyFL SGyL, Szpl, 1607/1904 számú püspöki leirat.

¹⁵³ Mivel a szentiváni egyházközség anyagi erejét meghaladta egy új épület felépítése, a plébános Majláth Gusztáv Károly püspöktől kért támogatást, aki azzal a feltétellel tett erre vonatkozó ígéretet, hogy az egyházközség is erejéhez mérten járuljon hozzá az

építéshez. Feltételként megszabja, hogy a telek, amelyen az iskola felépülni fog, az egyház tulajdona legyen, és az új épületet is az egyházra telekkönyveztesse. Utasítja Fehér Manó sepsiszentgyörgyi esperest a tervrajzok és a költségvetés elkészítésére és felküldésére. A téglapépület végül 1903-ra készült el, 6 900 korona költséggel, a püspök hathatós támogatásával.

¹⁵⁴ TÓTH Szabolcs Barnabás 2008, 17.

¹⁵⁵ GyFL SGyL, Spl, 189/1919.

¹⁵⁶ A Kormányzótanács már ezt megelőzően megengedőnek bizonyult: 12670/1920 számú rendeletében ugyanis kimondta: „Az egyházak autonómiája alapján a felekezeteknek joguk van akárhány felekezet szerinti iskola felállítására.”

igazodni, a tanulókat tandíj fizetésére nem szabadott kötelezni, a tanszemélyzetnek törvényszerűen kiképzettnek és Románia területén lakó személynek kellett lennie, csak a vallás- és közoktatásügyi minisztérium által jóváhagyott tankönyveket lehetett használni, a tanítóknak hűségesküt kellett tenni.¹⁵⁷ A fenti feltételek mellett a Kormányzótanács megengedőnek, sőt támogatónak bizonyult a felekezeti iskolák megnyitását illetően, mivel felajánlotta, hogy amennyiben az egyházközség hitvallásos iskolát kíván nyitni, és az iskola számára nem rendelkezik tanteremmel, az állami iskola helyiségét haszonbér fejébe átadja az állam az egyházközségnek.¹⁵⁸ A „nagylelkű” ajánlat háttérében nyilván az állt, hogy az állam ezáltal mentesült az iskolafenntartás terhéértől. Majláth püspök a történelmi egyházak vezetőivel együtt felismerte, hogy az anyanyelvi oktatás megőrzésére egyedül a felekezeti iskolákban nyílik lehetőség.¹⁵⁹ Ezért a magyar tannyelvű oktatás fenntartására és ott, ahol hiányzott, annak bevezetésére utasította a 3140/1921 számú rendeletében a plébánosokat. Elrendelte, hogy minden településen hozzanak létre felekezeti iskolát, még akkor is, ha a helység állami iskolával rendelkezik.¹⁶⁰ Kérte a plébánosoktól a kántortanítói állás haladéktalan megszervezését, hogy a legalább egy tanerős iskola mindenhol felállítható legyen.¹⁶¹ A Kormányzótanács rendelete és a főegyházmegyei biztatás elérte a célját. 1920 szeptemberében olyan egyházközségek vállalkoztak erre a feladatra, amelyek a Monarchia időszakában sem rendelkeztek saját iskolával. Így Mikóújfaluban,¹⁶² Hosszúfaluban,¹⁶³ Sepsibükszádon,¹⁶⁴ a Zernyesthez tartozó keresztényfalvi telepen¹⁶⁵ és Zernyest városban,¹⁶⁶ de még Bodola¹⁶⁷ és Zalánpaták filiában is nyílt hitvallásos iskola. Baróton a korábbi polgári leányiskolát a katolikus egyházközség vette át.¹⁶⁸ Az 1920/1921-es tanévben a kerületben 19 iskola működött, 13 anyaegyházközség fenntartásában. (A fenti tanévben működő isko-

lák kimutatását a 6. mellékletben közlöm.) A kedvező rendelet gyakorlatba ültetését a politikai község vezetősége több esetben igyekezett meggátolni. Például Sepsibükszádon a helyi előljáróság büntetésekkel próbálta eltéríteni a szülőket abbéli szándékuktól, hogy gyermekeiket felekezeti iskolába írassák. Az állami iskola igazgatója elvitette a táblát a felekezeti iskolából, arra hivatkozva, hogy az régen az állami iskola tulajdona volt. Azon sem akadtak fenn a hivatalosságok, hogy a tábla tartója a plébánia padlásáról kerül elő.¹⁶⁹ Mikóújfaluban a helyi hivatalnokok nem akarták elismerni a görögkeleti hitről római katolikus hitre tért szülők vallásváltását, így felekezeti iskolába sem akarták engedni a gyermekeket.¹⁷⁰ A visszaélések megszüntetésére a közoktatásügyi minisztérium államtitkára Kolozsváron 1920. szeptember 24-én kelt 27807/1920 számú rendeletében a következőképpen utasította a tanfelügyelőket: „Tudomásomra jutott, hol állami és felekezeti iskolák vannak, a hatósági közegek kényszerítik a szülőket, hogy a gyermekeiket az állami iskolába küldjék, sőt egyes helyeken bezáratják a felekezeti iskolákat. Ennek folytán utasítjuk, hogy lépjen sürgősen érintkezésbe az illető közigazgatásügyi hatóságokkal (prefect), hogy a ténykedéseikkel hagyjanak föl, s engedjék meg a szülőknek azt a szabadságot, hogy maguk választhassák meg azt az iskolát, hol gyermekeiket beiratják. A felekezeti iskoláknak elismert nyilvánossági joguk van, nem zárhatók be súlyos okok a főtítkárság tudta s előzetes beleegyezése nélkül. Mateu államtitkár.”¹⁷¹ A rendelet rövid időre ugyan, de visszafogta a helyi hivatalnokok gáncsoskodását. A főpásztor leiratában elégedetten nyilatkozott az iskolafenntartási törekvésekről: „A Barcasági dékánuság és sepsimiklósvári esperesi kerület iskoláiról 58/1920 szám alatt tett év végi jelentéséből [a főesperesnek – P. L. I.] örömmel győződtem meg arról, hogy az iskolák a nehéz viszonyok között is megtették kötelességüket. Mindenesetre elsősorban

¹⁵⁷ GyFL SGyL, Spl, 15/1919 v.

¹⁵⁸ Uo., 212/1919.

¹⁵⁹ A Kormányzótanács 1919. január 24-én kelt I. számú rendeletében az oktatásról intézkedett, kimondta, hogy az iskolákban az oktatás nyelvét az iskolafenntartó határozza meg.

¹⁶⁰ A rendeletnek megfelelően Mikóújfaluban és Zalánpatákon bérházakban nyílt meg az iskola. (GyFL SGyL, Bpl, *Iskolai iratok*, 121/1920.)

¹⁶¹ GyFL SGyL, Spl, 130/1921.

¹⁶² Mivel az egyházközség nem tudta/akarta vállalni az iskolafenntartói terheket, a felekezeti iskolát már 1872-ben átadta a politikai községnek, amely azt 1897-től állami tulajdonba adta. (GyFL SGyL, Bpl, *Iktatott iratok*, 993/9121.)

¹⁶³ Uo., 4803/1920 püspöki és 1112/1920 sz. állami tanfelügyelői tudomásul vétel mellett. Itt a katolikus iskola megnyitásánál felekezeti közti nézeteltérések merültek fel. 1919-ben az erdélyi történelmi egyházak vezetői megállapodtak abban, hogy vegyes

vallású településen az a felekezeti nyit iskolát, amely számbelileg többségben van, a más vallásúak pedig ezt támogatják. A nagyobb számú evangélikusok kérték, hogy a katolikusok álljanak el az iskolanyitási szándékuktól, és helyette támogassák az ő iskolájukat. Erre azonban nem került sor, végül a katolikus iskola is megnyitotta kapuit.

¹⁶⁴ Uo., 5080/1920 sz. püspöki és 1547/1920 sz. állami tanfelügyelői tudomásul vétel mellett.

¹⁶⁵ Uo., 4505/1920 sz. püspöki és 1359/1920 sz. állami tanfelügyelői tudomásul vétel mellett.

¹⁶⁶ Uo., 4463/1920 sz. püspöki engedély mellett.

¹⁶⁷ Uo., 4803/1920 sz. püspöki és 1547/1920 sz. tanfelügyelői tudomásul vétel mellett.

¹⁶⁸ GyFL SGyL, Bpl, *Iskolai iratok*, 137/1920.

¹⁶⁹ Uo., 1920, 189/1920, 193/1920.

¹⁷⁰ Uo., 2/1920.

¹⁷¹ Uo., 5269/1920 számú püspöki leirat.

elismeréssel adózom azon tanítóknak, kik csekély fizetés mellett, nagy nélkülözések között, tisztán hivatásból, kötelességüket oly lelkiismeretesen, megértő lélekkel teljesítették. De elismerés illeti az egyes iskolák lelkész-igazgatóit is, kik nem kisebb fáradsággal küzdöttek úgy az iskolák felállítása, mint fenntartása érdekében.¹⁷²

A sebtében létrehozott felekezeti oktatás azonban kellő előkészület nélkül zajlott. Hartmann Tivadar közhalmi ferences szerzetes-lelkész szerint: „csupa kínlódás és vergődés az egész mesterség.” A jó szándékú lelkész a plébániaként szolgáló rendházban hozott létre 1920 őszén 16 magyar fiatal számára iparos tanonciskolát,¹⁷³ de ez az iskola a teljes bizonytalanságban, minden felszerelést nélkülözve kezdte meg működését. Ismeretlen volt számukra a tanterv, a technikai felszerelés beszerzésének mikéntje, stb.¹⁷⁴ P. Hartmann hangsúlyozta, ha nem kap segítséget a főhatóságtól, az iskolát feloszlatja, mert „levegőből iskolát fenntartani nem lehet, én pedig többet áldozni nem tudok.”¹⁷⁵ Tény, hogy nehézségek árán is, de a kerületben az 1921/22-es tanévben 12 plébánia 19 felekezeti iskolát tartott fenn 48 tanerővel, 1811 tanulóval.¹⁷⁶ A településeken a felekezeti iskolákkal párhuzamosan az állami iskolák is megkezdték működésüket. Utóbbiakról azonban idegenkedtek a szülők, nem szívesen írták ezekbe gyermekeiket. Ezért az igazgatók minden módszert felhasználtak, hogy iskoláikat benépesítsék. Felszólították a papokat az iskolai hitoktatásra, de több esetben elmulasztották a katolikus tanulók névsorát közölni, a hittant az órarendbe beírni. Ilyenfalván a lelkész iskolakezdés után több hónappal sem kapta meg az osztálynévsorokat, órarendet. A főespereshez küldött felterjesztésében Lakatos János plébános, későbbi kerületi egyházi tanfelügyelő így írt: „Az állami tanfelügyelőt és igazgatóját nem a katolikus magyar gyermekek vallásoktatása izgatja, hanem az, hogy a katolikus magyar pap bejárjon az ő iskolájába, s evvel iskolájuknak valamelyest hitelt szerezzenek a nép előtt.” Megjegyezzük, hogy a településen az 1921/22-es tanévben 4 katolikus tanuló járt állami iskolába, és további 40 pedig a katolikus iskolába.¹⁷⁷ Mégis, ahol ezek megtörténtek, a tanulóokra úgy hatott, hogy katolikus nevelésben az állami iskolában is részesülhetnek, ezért nem kell a katoli-

kus iskolát látogatniuk. Készerűen jegyzi meg Ferencz Sándor sepsibücsük plébános a főespereshez küldött jelentésében: „Ha a múlt évben nem jártam volna át [a községi iskolába –P. L. I.], most a katolikus növendékek mind a katolikus iskolában volnának.”¹⁷⁸

Az 1919. évi kedvező kormányzótanácsi rendeletet a későbbi években már a korlátozó intézkedéseket tartalmazó tanügyi törvények követték. A felekezeti iskolák tanítóit hűségeskü, majd román nyelvvizsga és véglegesítő vizsga letételére kötelezték. Ellenkező esetben megvonták tanítási jogukat. Az 1922-es évektől sorozatossá vált az állami tanfelügyelők iskolatátogatása, amelynek során főként a román nyelvbeli és a nemzeti tárgyakban (történelem, földrajz) való előrehaladást vizsgálták.¹⁷⁹ Erre hivatkozva, több alkalommal kívánták bezárni iskolákat.¹⁸⁰ Az 1923-as oktatási rendelkezés szerint a felekezeti iskolát csak saját felekezetéhez tartozók látogathatták. Ez a törvény a más felekezetek körében is népszerű szentgyörgyi katolikus fiúiskolát és a nővérek által fenntartott Sancta Mária-Intézetet érintette érzékenyen. Ennek következtében az iskola megvált diákjainak felétől.¹⁸¹ Súlyos károkat okozott a Constantin Angelescu miniszter bevezette 1924-es elemi iskolai törvény, amely az állami iskolák tanítási nyelvének kizárólag a román jelölte meg, bevezette a származásvizsgálatot/névelemzést¹⁸² és a kultúróna fogalmát, amelynek során fizeteskiegészítésben és ajándék földterületekben részesültek a magyar vidéken munkát vállaló román ajkú pedagógusok.¹⁸³ Az 1925-ös iskolai törvény pedig magániskolává fokozta le a felekezeti iskolákat, amelyek csak szigorú feltételek teljesítése után kaphattak nyilvánossági jogot. A püspök kérésére az Állandó Bizottság (Consiliul Permanent) 17524/1928 számú rendeletével megerősítette az iskolák korábban megszerzett nyilvánossági jogát,¹⁸⁴ de az 1930-as évektől ezen jog megszerzését évente meg kellett újítani, ami politikai támogatással is csak kevés iskolának sikerült.

A tanfelügyelői látogatásokon sokszor a legapróbb hiányokat, hibákat is kifogásolták. Példa erre a mikóújfalusi iskola, ahol a felekezeti iskola igazgatója elmulasztotta a nemzetiségi igazolásokat kiállítani az iskolájába beiratkozottak számára, ezért az állami hatóságok bezárták az iskolát.¹⁸⁵ Indoklásul azonban

¹⁷² GyFL SGyL, Spl, 134/1920.

¹⁷³ Az iskola létrehozását az ott tanuló magyar diákokat. tanonciscolából eltanácsolták az ott tanuló magyar diákokat.

¹⁷⁴ GyFL SGyL, Bpl, *Plébániai iktatott iratok*, 1007/1921.

¹⁷⁵ GyFL SGyL, Bpl, *Iskolai iratok*, 4/1920.

¹⁷⁶ *Erdélyi Tudósító*, IV/23, 1921. dec. 20., 14.

¹⁷⁷ GyFL SGyL, Bpl, *Plébániai iktatott iratok*, 966/1921.

¹⁷⁸ Uo., 971/1921.

¹⁷⁹ GyFL SGyL, Spl, 750/1938 v.

¹⁸⁰ Lásd 1938-ban a türkösi, szentivánlaborfalvi tanító esetét. 1925-ben a mikóújfalusi felekezeti iskolát zárták be elnéptelenedés címen.

¹⁸¹ PÉNZES Lóránd 2011, 113.

¹⁸² Azok a román állampolgárok, akik anyanyelvüket elfejtették, kötelesek román iskolába írni gyermekeiket.

¹⁸³ MARTON József 2008, 38–39.

¹⁸⁴ GyFL SGyL, Spl, 527/1928 v.

¹⁸⁵ Uo., 750/1938 v.

az egy tanerős intézmény elnéptelenedését hozták fel. Kifogásolták azt is, hogy az előmeneteli és mulasztási naplók és anyakönyveket magyarul is vezették, és a tanulók előtt gorombáskodtak a tanítókkal.

Az iskolák bezárására legfőbb okot a felszerelések hiányossága adott. A brassói fiú- és leányiskola kivételével térképekben és fizikai szerekben mindenhol hiány mutatkozott. A Főpásztor rendeleteivel ezek kijavítására, pótlására utasította a kerületi tanfelügyelőit, tanítóit. Így a bodolai és sepsiszentgyörgyi iskolák vezetőit a termék javítására és a sepsikőröspataki iskola hiányos felszereléseinek pótlására.¹⁸⁶ Gondok voltak a tanulók beiskolázásával, főként falvakon, ahol az őszi és tavaszi mezei munkák miatt sok mulasztást tapasztaltak. A szigorúságot is mérsékelni kellett, mert ebben az esetben a szülők az állami iskolába írták át a gyermekeiket. Az egy tanerős iskolákban a tanítót nevezték ki helyettes igazgatónak, ő közvetített az iskolaszék és az állami tanfelügyelőség között. Külön ügyviteli naplót, pénztárkönyvet és postakönyvet vezetett, az irattárat gondozta. A háromszéki és csíki tanfelügyelőség a felekezeti iskolák nyilvánossági jogát ismételtén kétségbevonta. A fáradozásoknak fokozatosan meg is lett az eredménye. A főpásztor elismerőleg írt a miklósvári, sepsiszentgyörgyi, baróti, brassói iskolákról, a tanfelügyelői látogatások alkalmával tapasztalt szép eredményekről.¹⁸⁷ Az iskolák rendes év végi vizsgáin a közoktatásügyi minisztérium állami kiküldöttjei is jelen voltak, akik a katolikus iskolákba járó tanulók tudását kiválóan minősítették, és azzal messzemenően megvoltak elégedve.¹⁸⁸ Az iskolák az állami iskolákkal bátran felvették a versenyt. A tanítók között a legtöbb eredményt általában a nők érték el, a férfiak közepesen oktattak. A legjobb tudással Sepsiszentgyörgyön rendelkeztek a diákok, a legkevésbé Bodolán. Ez utóbbi helységben 1929-ben tanítót cseréltek, és ez az oktatás minőségének növekedését és a tanfelügyelői látogatás elégedettségét eredményezte.¹⁸⁹

Az állami törvények és hivatalnokok korlátozó intézkedései mellett szólnunk kell az iskolák fenntartási kérdéseiről is. A Kormányzótanács 1919-ben megengedte az egyházi iskolák fenntartását, de megszüntetett minden fizetés-kiegészítést és segélyt, me-

lyet korábban a felekezeti iskolák tanítói és tanárai az államtól kaptak. Az iskolafenntartás terhe így egyrészt az egyházközségekre hárult – akik viszont nem kérhették tandíjat a gyerekektől. Másrészt a Státusra nehezedett, amely az agrártörvénnyel elvesztette anyagi alapjainak jó részét. Ennek ellenére, igyekezett segíteni ott, ahol tudott.¹⁹⁰ 1928-ban például a kerület öt katolikus iskolájának folyósított pótszegélyt a tanítói javadalmazás pótlására.¹⁹¹ A felekezeti tanítók alacsony fizetése sok pedagógust arra kényszerített, hogy a jobb megélhetést biztosító állami iskola alkalmazottjai legyenek. Az iskolafenntartás megoldására egyházmegyei szinten több javaslat is felmerült – így a papok önadóztatása,¹⁹² a papi államsegély felének átadása a tanítónak,¹⁹³ az egyetemes egyházi adózás bevezetése¹⁹⁴ –, de ezek egyike sem adott megfelelő választ a fenntartás sürgető problémájára. Kedvezőbb volt a helyzet azokban az egyházközségekben, ahol a kántortanítók fizetésének pótlására földet adhattak, mint pl. a sepsikőröspataki fiúiskola tanítójának, vagy a szentiváni és a miklósvári tanítónak. (A felekezeti iskolák fenntartási lehetőségeit bemutatja az 5. melléklet.) A tanügyi rendelkezések, a felekezeti iskola fenntartásához való hozzájárulás miatt az 1920-as években fokozatosan több településen benépesültek az állami iskolák, ez pedig a felekezeti intézmények tanulólétszámának csökkenéséhez vezetett. Fordított eset történt Miklósváron, ahol a szülők a plébánossal összefogva, csak a katolikus iskolába írták gyermekeiket, így az állami iskolát tanulói hiány miatt kénytelenek voltak bezárni.¹⁹⁵

A két világháború között Majláth Gusztáv Károly püspök az illyefalvi plébános Lakatos Jánost nevezte ki az esperesi kerület tanfelügyelőjének, aki lelkesen látott munkához. A felekezeti iskolák létét nemcsak a nehéz, sok esetben bizonytalan iskolafenntartás nehezítette, hanem az állami hatóságok rendeletei is. Ilyen volt a gazdasági világválság (1929–1933) éveiben kiadott rendelet, amely előírta, hogy a tankönyveket a tanulóknak kell megvásárolniuk. Ezért a szülők sok esetben állami iskolába írták gyermekeiket, ahol a tankönyveket ingyen vagy olcsón szerezheték be. Ezt a problémát a püspök kölcsönkönyvtárak létesítésével kívánta kivédeni. Továbbá elrendelte, hogy a tanulók kétnyelvű román–magyar térképeket

¹⁸⁶ Uo., 515/1928 v.

¹⁸⁷ Uo., 47/1928, 52/1928.

¹⁸⁸ Az esperesi kerület év végi vizsgáiról készített jelentések. (Uo., 70/1928.)

¹⁸⁹ Uo., 44/1929.

¹⁹⁰ Pl. A sepsiszentgyörgyi Sancta Maria-leányiskola 1928. évi kiadásainak fedezete a következőképpen alakult: tanulók beiratkozási díja 760 lej, az egyházközségtől (leányalap) 91 870 lej, a Státustól 24 000 lej. A sepsikőröspataki leányiskola költségeinek

fedezete: beiratkozási díj 630 lej, iskolafenntartói díj 4 000 lej, gróf Kálnoky-féle alapítvány kamatai 1 500 lej, Státus-segély 18 000 lej.

¹⁹¹ Barót, Illyefalva, Köhalom, Miklósvár és Sepsikőröspatak. (GyFL SGyL, Spl, 525/1928 v.)

¹⁹² Uo., 24/1928.

¹⁹³ GyFL SGyL, Bpl, *Plébániai iktatott iratok*, 1033/192.

¹⁹⁴ GyFL SGyL, Spl, 217/1927.

¹⁹⁵ Uo., 235/1929 v.

és a Globus Kiadó által nyomtatott atlaszokat használjanak, hogy a földrajzi neveket anyanyelvükön is megtanulhassák.¹⁹⁶ A Magyar Párt indítványára a Felekezeti Bizottság¹⁹⁷ határozata alapján azokban a községekben, ahol egyik magyar felekezetben sincs meg a kellő tanulólétszám, a számbeli többségben levő felekezet tartson fenn iskolát, a többiek támogatásával. Lakatos János kerületi tanfelügyelő paptársai nevében utasította el a kezdeményezést, arra hivatkozva, hogy nem olvadhatnak össze a reformátusokkal, mivel sikerült a katolikus iskolák fenntartásáról elfogadhatóan gondoskodni.¹⁹⁸

A tanítók önszerveződése révén 1931. március 31-én megalakult a *Barca-Miklósvári Tanítóegyesület* a katolikus iskolák tanítóiból és plébános-igazgatóiból. Tagjai közé bekerülhetett az állami iskolában tanító katolikus pedagógus is, aki tagságdíjat fizetett. Tevékenységük évi két módszertani gyűlésre és neveléstanügyi kérdések megvitatására, a tanügyi törvényekkel kapcsolatos előadások tartására szorítkozott.¹⁹⁹ 1938-ban állami rendelkezésre iskolai szövetkezeteket hoztak létre Illyefalván, Bodolán, Sepsikőröspatakon és Zernyesten.

Összegzésként elmondható, hogy a két világháború közötti évek oktatáspolitikája és az egyházközösségek anyagi kimerültsége a felekezeti elemi iskola megszűnését eredményezte a Türköshöz tartozó Hosszúfaluban, Mikóújfaluban és a hozzá tartozó Zalánpaták leányegyházközösségben, Törösváron (ahol az egyházközösség is megszűnt), Sepsibükszádon és Sepsiszentgyörgyön, ahol a fiú elemi iskolát kényszerűen felszámolták. (Az 1928. évi felekezeti iskolák kimutatását lásd a 6. mellékletben.)

Felekezeti oktatás 1940–1948 között

A második bécsi döntést követően az anyaországhoz került *Sepsi-miklósvári esperesség* plébániái a *Kézdi-orbai kerület* egyházközösségeivel közösen tartották a koronagyűlést 1940 novemberében. Itt hálát adtak a Magyarországhoz való visszatérés kegyelméért, de ugyanakkor megfogalmazták a felekezeti oktatás terén tapasztalt nehézségeiket, melyek az anyaországhoz való csatlakozás ellenére továbbra is megmaradtak.²⁰⁰ Az új magyar királyi tanfelügyelő, Bibó Béla

925/1940 számú körlevelében hazafias felhívást intézett a magyar tanítókhöz: „kérem, hogy a 22 esztendő leforgása alatt elnémított iskolákba vigyék be újra a magyar szót, s a megfélemlített magyar gyermeklelkeket töltsék meg hittel és szeretettel, és vessék be a zsenge gyermeki lelkekbe nemzetünk egységes gondolkodását, hogy végül is biztosítsuk magyar álmunk megvalósulását.” A tanfelügyelő Szalay Mátyás szentgyörgyi plébános-esperes tanfelügyelőhöz intézett írtatában kéréseivel együtt segítő szándékát is megfogalmazta: „elhanyagolt magyar népoktatásunk talpra állításában jóindulatú támogatására számíthatok. ...biztosítom Főtisztelendő urat, hogy a felekezeti iskolai kérdések ügyében bármikor a legnagyobb készséggel állok rendelkezésre.”²⁰¹

A felajánlott segítő szándék ellenére sem sikerült a katolikusoknak elérni, hogy Sepsiszentgyörgyön a megszüntetett állami polgári leányiskolát ne a református szellemiségű Mikó-kollégiumba olvassák be.²⁰² Cserébe viszont megkapták az állami polgári fiúiskola épületét, ahol a ferences nővérek katolikus leánygimnáziumot nyitottak, mely az 1940–1944 közötti időszakban óvónőképzőként is fénykorát élte. 1940 után Észak-Erdélyben is érvénybe léptek az anyaországbeli törvények. A magyarországi hitvallásos iskolák az 1935. évi VI. törvénycikk 8. paragrafusában értelmében önkormányzattal rendelkeztek. Ezért az észak-erdélyi katolikus iskoláknak Márton Áron püspök megbízásából a Kolozsváron székelő Sándor Imre általános püspöki helynök lett a legfőbb igazgatója, aki főfelügyelői jogát a főegyházmegyei és a kerületi tanfelügyelő által gyakorolta. Az iskolai tanterveket, a gyűlések jegyzőkönyveit már nem jóváhagyás, hanem csak láttamazás végett kellett felküldeni az állami tanfelügyelőségeknek.²⁰³ Az új államhatalmi berendezkedés megküldte ingyen a nemzeti oktatás külső kellékeit, a tankönyveket, a legfontosabb szemléltető eszközöket.²⁰⁴ Ugyanakkor hatályon kívül került a korábbi korlátozás, amely szerint tanítóként legfeljebb 40 diák írható be, így a tanulólétszám jelentősen megnövekedett az új erőre kapott katolikus felekezeti iskolákban.²⁰⁵

A második világháború végén a Romániához történő visszacsatolás előszeként a vármegye 1945 ápr.

¹⁹⁶ Uo., 549/1928 v., 550/1928 v., 551/1928 v.

¹⁹⁷ 1919-ben a történelmi magyar egyházak vezetőit tömörítő bizottság, amely a kisebbségi létben az egyházi és iskolai ügyekben a felekezetek együttműködését kívánta biztosítani.

¹⁹⁸ GyFL SGyL, Spl, 118/1928.

¹⁹⁹ Az egyesület elnöke Nagy Lajos baróti igazgató, alelnöke Zakariás Erzsébet brassói tanítónő, főjegyző Kovács Ignác zernyesti tanító, aljegyző Székelyné Nagy Ilona brassói tanítónő, pénztáros a szentiváni Incze Antal. Uo., 126/1931 v., 127/1931 v.

²⁰⁰ Pl. a tanítók alacsony bérezése, a nagy osztálylétszám stb.

(Uo., 12/1940.)

²⁰¹ Uo., 653/1940 v., 655/1940 v.

²⁰² Uo., 584/1940 v.

²⁰³ Uo., 12/1941.

²⁰⁴ Magyarország politikai és természetföldrajzi képe, Himnusz hangjegyes tábla, Hiszekegy, Szózat, Horthy Miklós kormányzó fényképe.

²⁰⁵ 1942/43-as tanévben Szentivánlaborfalván 83 tanuló, Illyefalván 51 tanuló, Miklósváron 92 tanuló, Sepsikőröspatakon 150 tanuló látogatta a katolikus elemi iskolákat.

rilisában már május 31-ig folyósította a felekezeti tanítók fizetését, még azon iskolák esetében is, amelyek korábban feladták felekezeti jellegüket. 1945-ben Háromszéken 11 állami elemi iskola, 18 katolikus, 9 református és 5 unitárius felekezeti iskola működött. Ebből a *Sepsi-miklósvári esperesi kerületben* már csak öt katolikus iskola maradt, Illyefalva, Miklósvár, Sepsikőröspatak, Sepsiszentgyörgy, Szentiván-laborfalva helységekben.²⁰⁶ Továbbra is fennmaradt a brassói katolikus oktatási hálózat.

A Szovjetunió befolyása alá került állam az oktatáspolitikáját is szovjet mintára szervezte át, így a felekezeti oktatás szomorú sorsát már több lépés is előre vetítette. Az 1948-as alkotmány 27-es cikkelye kimondta, hogy az egyház vagy vallási felekezet nem tarthat fenn oktatási intézményeket. Márton Áron püspök azonnal tiltakozott, március 31-én levelet intézett Groza miniszterelnökhöz, melyben rámutatott arra, hogy az alkotmánytervezet 3. bekezdésének 28-as cikkelye püspökségétől 12 óvodát, 175 elemi iskolát, 12 gimnáziumot, 10 elméleti líceumot, 3 kereskedelmi és egy ipari líceumot, egy tanítóképzőt, egy „vezetőiskolát” és két mezőgazdasági szakiskolát vesz el. Érvelésében a kommunista rendszerben is használt értékekre hivatkozott, rámutatva arra, hogy tulajdonképpen az alapvető emberi jogok sérülnének azzal, ha az alkotmánytervezet erre vonatkozó pontjainak gyakorlati érvényt szereznének. „Az iskolák vallási jellegének megszüntetése súlyos korlátozást jelent az iskolaválasztás jogának – írta –, a lelkiismeret-szabadság és a vallásszabadság az alapvető emberi jogok közé tartoznak, és azt hisszük, hogy a demokrácia a saját demokratikus elveivel kerülne elentétbe, ha megvonják az egyház és a kongregációk jogát iskolák fenntartására.” Majd hivatkozott arra is, hogy „a katolikus oktatási intézmények, majdnem kivétel nélkül, magyar nemzeti jelleggel rendelkeznek, és így híveink szívük számára nagyon drága kincset látnak ezekben.” Felterjesztése azonban válasz nélkül marad. Időközben a protestáns egyházakat sikerült „behódoltatni”, az állami hatóságokkal való együttműködésre bírni. Vásárhelyi János református püspök 1948. június 25-én Bukarestben már a következőket mondta: „Én nem járhattam ugyanazt az utat, amit követ Márton Áron, már csak azért sem, mert a református egyházat nem fedezi Róma. De ettől függetlenül is értelmetlen lenne az államhatalommal való szembehelyezkedés.”²⁰⁷ Feltehetően ezt megértette Márton Áron is, aki a későbbiekben sem minősítette a protestáns egyházak vezetőinek magatartását. A katolikus egyházat azonban nem sokáig

védte (védhette) Róma, mert Románia 1948. július 17-én egyoldalúan felmondta a Szentszékkal kötött konkordátumot. Így sem az egyetemes katolikus egyház fejére, sem a hívek ellenállására nem lehetett alapozni a katolikus ellenállást. Márton Áron püspök július 31-én körlevelében tiltotta meg az egyházi alkalmazottaknak, hogy a jövőben államosított iskolákban tanítsanak.²⁰⁸ Az állami hatóságok már júliusban elrendelték az iskolai leltárak elkészítését és felterjesztését. Végül a *Hivatalos Közlöny* 1948. augusztus 3-i számában megjelent a felekezeti iskolák államosítását előíró törvény. „A közoktatást minden fokon az állam tartja fenn, és a tanulás lehetőségét mindenki számára biztosítja nemzetiségi vagy vallási különbség nélkül.”²⁰⁹ A szászvárosi református kollégiumban végzett Petru Groza miniszterelnök szemrebbenés nélkül írta alá az államosítási törvényt, figyelmen kívül hagyva a felekezeti iskolák évszázados iskolaállítási jogát, illetve köteleességét. A történelmi biztosítékok semmit sem számítottak már. Figyelmen kívül hagyták az 1919. december 19-én aláírt kisebbségi egyezmény 19. cikkelyét is, amely szerint: „azoknak a román állampolgároknak, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartoznak, joguk van saját költségükön iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját anyanyelvüket szabadon használhatják.” Hasonlóképpen nem vették figyelembe az 1947. február 10-én megkötött párizsi békediktátum II. része első szakaszának 3. cikkelyét, mely kimondta: „Románia minden szükséges intézkedést megtesz, hogy a román fennhatóság alá tartozó minden személy számára biztosítsa fajra, nemre, anyanyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül az emberi jogok és alapvető szabadságok használatát, beleértve a szólás-, a sajtó- és a kiadvány-, a vallás-, a politikai vélemény nyilvános gyülekezeti szabadságot.”²¹⁰

Az államosítással országos viszonylatban a református és a római katolikus egyház veszített a legtöbbet: összesen 531 református, 486 római katolikus, 266 evangélikus, 141 ortodox, 124 izraelita, 34 unitárius, 17 görögkatolikus, 1 protestáns (valószínűleg neoproteštáns), 2 örmény, 2 német, 2 bolgár, 2 mohamedán, 1 muszlim, 1 szerb, 1 cseh, összesen 1593 ún. hitvallásos iskolát államosítottak. A felekezeti oktatást megszüntető állami rendeletet a történelmi egyházak vezetői eltérő módon fogadták. Márton Áron október 3-án kibocsátott körlevelében elítélte a felekezeti iskolák államosítását. A protestáns felekezetek vezetői azonban, nemzeti egyházi jellegükre hivatkozva, elfogadták az

²⁰⁶ GYFL SGYL, Kpl, 4/1945.

²⁰⁷ TÖKÉS István 1990, 81.

²⁰⁸ LAKATOS Arthur 2006.

²⁰⁹ Legea 176 din 2 august 1948, Art. 1. (*Monitorul Oficial*, 1948/177.)

²¹⁰ *Református Szemle*, XXXXIII/6, 1948. márc. 31., 174.

iskolák állami tulajdonba vételét. A törvény életbe lépését követő évben, 1949. június 23-án Iustinian ortodox pátriárka összehívta az ország vallásainak vezetőit, akik Márton Áron kivételével meg is jelentek, és aláírásukkal szentesítették a szekularizációt. A tanácskozáson a részvevő egyházi vezetők az ortodoxok szövegezésében adtak ki közleményt állásfoglalásukról. A *Móció/Határozat* kimondta: „A demokráciával ellentétes elemek arra törekednek, hogy az oktatás laicizálása kapcsán agitációt hozzanak létre a hívek körében. ...A bármely korú vallásos hívek nevelése azonban minden kultusz számára biztosítva van a templomokban és az imaházakban. ...A népi demokráciájú állam ma már magára vette a társadalmi megsegítést problémáját. ...Egyetlen kultusz tanúsít elégedetlenséget, mely a múltban a többi egyházzal és magával az állami szuverenitással szemben privilégiumot biztosított magának. Csupán ennek a kultusznak a reprezentánsa hiányzik ma közülünk, amiért – úgy véljük – nem hibásak a kultuszhoz tartozó hívők.” A közlemény elítélte a katolikus távolmaradást, de nyilvánvalóvá tette a protestáns álláspontokat.²¹¹

Az évszázados múltra visszatekintő felekezeti oktatás tehát az esperesi kerületben is véget ért.

Összegzés

Dolgozatomban a gyulafehérvári római katolikus püspökséghez tartozó *Sepsi-barcasági esperesi kerület (archidiaconatus)* 19. század végi és 20. századi történetét foglaltam össze. Az elnevezésében fiatal, de gyökereiben négy évszázados múlttal rendelkező egyházigazgatási egység magába foglalja Alsó-Háromszék, Erdővidék és a Barcaság katolikus plébániáit. A napjainkban ide tartozó 25 egyházközség közel fele a reformációt követően, a 18. században alakult újra, másik része a 19–20. században, történelmi előzmény nélkül jött létre. Írásom első felében kitértem az esperesi kerület létrejöttének előzményeire, a főesperesek feladatkörére, a koronagyűlések témáira, a 20. századi valláserkölcsei élet sajátosságaira, a harangrekvirálásokra, a két világháború közötti földtörvények káros következményeire. A katolikus hitélet, egyesületek, énekkarok stb. mellett a katolikus identitás kialakításához és megőrzéséhez nagyban hozzájárult a felekezeti iskolák létesítése és fenntartása, ezek a két világháború között a magyar nyelvű kisebbségi oktatás egyik fő intézményhálózatává váltak. Ezért a kerület felekezeti iskoláinak 20. századi működését a dolgozat második részében külön tárgyaltam.

Pénzes Lóránd István – Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Sepsiszentgyörgyi Gyűjtőlevéltára, Sepsiszentgyörgy, Gyár u. 16., RO-520031

²¹¹ TÖKÉS István 2009, 98–99.

Mellékletek

1. melléklet

A Sepsi-barcasági főesperesi kerület esperesi hivatal viselő papjainak névsora

Főesperesek

Möller Ede brassói plébános, 1859–1900
 Máthé István baróti plébános, 1901–1910
 Fejér Manó sepsiszentgyörgyi plébános, megbízott főesperes, 1901–1911
 Tódor József szentivánlaborfalvi plébános, főesperes-helyettes, 1911
 Meisel József brassói plébános, 1910. november – 1916. október, 1918. április – 1918. november
 Székely Károly sepsiszentgyörgyi plébános, főesperes-helyettes, 1916–1918, 1921
 Székely Dénes brassói hitoktató tanár, helyettes főesperes, 1920. március – 1921. július
 Péter Antal brassói plébános, főesperes, 1921. január – 1939. augusztus
 Vasvári Aladár brassói plébános, 1939–1940, 1945. április – 1951. július, 1955–1980
 Szalay Mátyás sepsiszentgyörgyi plébános, megbízott főesperes, 1940. december – 1942. október
 Huszár Ádám baróti plébános, megbízott főesperes, 1942. október – 1945. április
 Szilveszter Sándor sepsiszentgyörgyi plébános, 1951. július – 1951. december
 Hajdú Gyula brassói plébános, 1980–1986

Esperes tanfelügyelők

Szélyes Dénes brassói gimnáziumi tanár, helyettes főesperes, 1920–1921
 Péter Antal brassói plébános, 1921. április
 Székely Károly sepsiszentgyörgyi plébános, 1922 – 1928. február
 Lakatos János illyefalvi plébános, 1928. március – 1930²¹²
 Szalay Mátyás sepsiszentgyörgyi plébános, 1931–1943
 Huszár Ádám baróti esperes, 1942. június – 1945
 Szilveszter Sándor sepsiszentgyörgyi plébános, 1943 – 1945. szeptember
 Ferencz Mihály sepsikőröspataki plébános, 1945. április
 Vasvári Aladár brassói plébános, 1945. április – 1951. július

2. melléklet

A kerületben működő katolikus egyesületek kimutatása 1920-ban²¹³

Plébánia neve	Az egyesület neve	Férfi tagok	Női tagok	Összesen	Vezetője
Barót	Római Katolikus Ifjúsági Egyesület	–	–	–	A mindenkori plébános
	Rózsafüzér Társulat	5	145	150	Korbuly Ignác segédlelkész
	Oltáregyesület	15	137	152	Korbuly Ignác segédlelkész
Brassó	Római Katolikus Nőegylet	60	320	380	Pieslinger Károlyné
	Római Katolikus Jótékony Nőegylet	–	30	30	Pavelka Ernőné
	Katolikus Népszövetség	517	–	517	Szélyes Dénes lelkész, gimnáziumi tanár
	Katolikus Kör	80	–	80	Terstyánszky Sándor egyháztanácsos
	Rózsafüzér Társulat	10	40	50	György Imre segédlelkész
	Római Katolikus Énekkar	8	30	38	dr. Pavelka Ernő

²¹² GyFL SGyL, Bpl, *Plébániai iktatott iratok*, 663/1928 sz. püspöki rendelet.

²¹³ GyFL SGyL, Bpl, *Plébániai iktatott iratok*, Relatio XII. Districtus Sepsimiklósvár 1920. november 15., 142/1920.

Templom és iskola a 19–20. századi Sepsi-barcasági esperesi kerületben

Brassó	Mária Kongregáció	Fiú középiskola felsőbb osztályai	48	–	48	Veress Ernő tanár
		Fiú középiskola alsóbb osztályai	70	–	70	Veress Ernő tanár
		Leány középiskola felsőbb osztályai	–	30	30	dr. Péter Antal plébános
		Leány középiskola alsóbb osztályai	–	80	80	dr. Péter Antal plébános
		Felnőtt leányok	–	30	30	dr. Péter Antal plébános
		Zárda iskolák	–	60	60	Sólyom Béla
	Oltáregyesület	–	60	60	Pieslinger Károlyné	
Cselédpatronage	–	180	180	Kommermeier M. Sylvana		
Illyefalva ²¹⁴	–					
Kőhalom	Oltáregyesület	24	30	54	Abrugyán Károlyné	
Mikóújfalu	Katolikus Népszövetség	36	42	78	Mihály Lajos h. lelkész	
	Rózsafüzér Társulat	12	54	66	Mihály Lajos h. lelkész	
	Oltáregylet	61	32	93	Mihály Lajos h. lelkész	
Miklósvár	Oltáregylet	18	24	42	Fábián János plébános	
	Rózsafüzér-társulat	10	20	30	Fábián János plébános	
	Ifjúsági Egyesület	30	–	30	Takó Mózes kántortanító	
Sepsikőröspatak	Katolikus Népszövetség	12	5	17	Kozma Imre lelkész	
Sepsiszentgyörgy	Oltáregyesület	20	140	160	a mindenkori plébános	
	Katolikus Népszövetség	90	–	90	a mindenkori plébános	
	Rózsafüzér-társulat	–	75	75	a mindenkori plébános	
Szentivánlaborfalva	Rózsafüzér-társulat	8	62	70	Rill Albert plébános	
Töröcsvár ²¹⁵	–	–	–	–	–	
Türkös	Oltáregyesület több szakosztállyal	–	37	37	a mindenkori plébános	
	Rózsafüzér-társulat	–	45	45	a mindenkori plébános	
Sepsibükszád	Oltáregyesület	9	96	105	Ferencz Sándor plébános	
Tagok száma összesen:			1143	1904	3047	

²¹⁴ Korábban Jézus Szent Szíve Társulat és Olvasó Társulat működött, de 1920-ra megszűnt, feltehetőleg a plébános betegeskedése miatt. (Uo., 4/1920.)

²¹⁵ Korábban Rózsafüzér Társulat működött, de 1920-ra megszűnt. (Uo.)

3. melléklet
Az 1928-ban a kerületben működő énekkarok és kántorok kimutatása²¹⁶

Sor-szám	Plébánia	A kántor neve	A kántor katolikus iskolánál tanít	A kántor állami iskolánál tanít	Énekkar
1.	Alsótömös	Nincs			
2.	Barót	Incze Gyula Nagy Lajos segédkántor Takó Mózes segédkántor	Igen Igen Igen	– – –	Egyházi dalárda
3.	Illyefalva	Péter Gergely	Igen	–	Ifjúsági vegyeskar
4.	Kóhalom	Nincs			
5.	Miklósvár	Incze Antal	–	–	Alkalmi férfi kar és vegyeskar
6.	Mikóújfalú	Salamon Márton	–	–	Ifjúság vegyeskara
7.	Sepsibükszád	Kádár Árpád	–	Igen	Ifjúság vegyeskara
8.	Sepsikőröspatak	Belle Mihály	Igen	–	–
9.	Sepsiszentgyörgy	Király Lajos (ideiglenes)	–	Igen	Vegyeskar A leányklubnak külön énekkara
10.	Szentivánlaborfalva	Eröss Márton	Igen	–	A Népszövetség keretén belül van dalárda
11.	Törcsvár	Nincs			
12.	Zernyest	Nincs			–
13.	Türkös	Vigofszky József	Igen	–	–
14.	Brassó	Stadler József karnagy	–	–	Vegyeskar Legényegyesület férfikara

4. melléklet
A kerületben működő katolikus iskolák 1920-ban²¹⁷

Sor-szám	Egyházközség	Alakulás éve	Iskola típus	Tanerők száma	Tanulók száma		Összesen
					Fiúk	Lányok	
1.	Barót	ősi	vegyes 6 osztályos	5	100	104	204
2.	Brassó		leány	8		324	324
3.	Brassó		fiú ²¹⁸				
4.	Bodola (Türkös filiája)	1920	vegyes 6 osztályos	1	15	18	33
5.	Hosszúfalva (Türkös filiája)	1920	vegyes	1			27
6.	Illyefalva	19. század	vegyes				
7.	Keresztényfalva (Zernyest filiája)	1920	vegyes	1			20
8.	Kóhalom	1919	vegyes 6 osztályos	1			25
9.	Miklósvár		vegyes 6 osztályos	2			78
10.	Mikóújfalva	1919	vegyes 6 osztályos	1	40	26	66
11.	Sepsibükszád	1920	vegyes	3			170

²¹⁶ A Barca-sepsimiklósvári római katolikus esperesi kerület kántori jelentéseinek összesítése az 1927–1928. tanévről. (GyFL SGyL, Spl, 266/1928 v.)

²¹⁷ GyFL SGyL, Bpl, *Iskolai iratok*, A Barcasági dékánóság

[és] sepsi-miklósvári kerület katolikus iskoláinak jelentése az 1920–1921. évi tanévben beiratkozott tanulókról.

²¹⁸ Ellenőrzését a brassói főesperes kivette az esperes-tanfelügyelő hatásköréből, ezért adatot sem közölt róla.

Templom és iskola a 19–20. századi Sepsibarcasági esperesi kerületben

12.	Sepsikőröspatak		vegyes	4	16	84	100
13.	Szentivánlaborfalva	18. század	vegyes 6 osztályos	1			52
14.	Sepsiszentgyörgy	1915	leány	2	–	89	89
15.	Sepsiszentgyörgy	1920	fiú	1	40/50		40/50
16.	Törösvár		vegyes 4 osztályos	2			44
17.	Türkös		Vegyes 6 osztályos	1	26	25	51
18.	Zalánpatak (Mikóújalu filiája)	1919	vegyes 5 osztályos	1			44
19.	Zernyest	1920	vegyes	2			55

5. melléklet

A katolikus elemi fiúiskolák fenntartói 1922-ban²¹⁹

Sor-szám	Helység	Iskolatípus	Tanerők száma	Tanulók száma	A tanerők fizetésének folyósítója	A tanítók összjövedelmének értéke egy évben
1.	Barót	vegyes	4	108	Erdélyi Római Katolikus Státus egyházközség, politikai község	38 312 lej
2.	Bodola	vegyes	1	40/50		
3.	Brassó	leány zárda	2		Egyházközség	37 000 lej
4.	Kóhalom	vegyes	1	25	Lelkész	Lelkipásztori fizetés
5.	Miklósvár	vegyes	1 2	37 47	Egyházközség és az Erdélyi Római Katolikus Státus	8 000 lej 29 000 lej
6.	Mikóújfalú	vegyes	2	84	Erdélyi Római Katolikus Státus Státus	Havi 650 lej a tanítónőnek, 850 a tanítónak
7.	Sepsiszentgyörgy	leány zárda, vegyes	2 2	73 49	A ferences rendtartomány, az egyházközség, az Erdélyi Római Katolikus Státus	8 000 lej a képesített, 6 000 lej a helyettes tanítónak
8.	Szentivánlaborfalva	vegyes	1	22	Erdélyi Római Katolikus Státus, egyházközség	

6. melléklet

A katolikusok által fenntartott iskolák 1928-ban²²⁰

Ssz.	Iskola					Tanulók				Tanítók		
	Helység	Alapítás	Épület	Felszereltség	Iratái	Római katolikus tanköteles		Más vallású tanköteles		Iskolalátogatás	Tanító neve	Román nyelv vizsga
						fiú	lány	fiú	lány			
1.	Barót (vegyes isk.)	1690 előtt	jó	szinte teljes	rendben	83	89	–	–	rendes	Kis Eliza Lászlóné Kis Izabella Nagy Lajos Takó Mózes	van van van nincs

²¹⁹ GyFL SGyL, Bpl, *Plébániai iktatott iratok*, 1923 Relatio X. A Sepsimiklósvári esperességben levő szentivánlaborfalvi, miklósvári, baróti, mikóújfalusi, sepsiszentgyörgyi egyházközség római

katolikus elemi fiúiskola, illetve iskolába járó római katolikus fiú gyermekek statisztikai adatai az 1922/23-as tanévről.

²²⁰ Uo., 269/1928 v., 209/1928 v., 100/1931.

2.	Brassó (fiúiskola)	1740				322		138			Kovácsy Etelka Várhegyiné Papp Ilona Jánossy Etelka Hildné Fehérvári Mária Székelyné Nagy Ilona Zakariás Erzsébet	
3.	Brassó (lányiskola)	1772					313		103		Balogh M. Egidiana Bogáth M. Gellertina Csedő M. Salvatora Edényi M. Edith Vajna M. Verona	
4.	Bodola (vegyes isk.)	1919	jó	nagyon hiányos	rendben	22	15	–	–	rendetlen	Borbáth Sándor	van
5.	Illyefalva (vegyes isk.)	1785	új	hiányos	rendben	27	13	1	2	elég rendes	Péter Gergely	van
6.	Kóhalom (vegyes isk.)	1753	jó	hiányos	rendben	10	9	7	10	elég rendes	Kadácsi Aranka	nincs
7.	Miklósvár (vegyes isk.)	1717	jó	szinte teljes	rendben	27	25	–	–	rendes	Reznek Jolán	nincs
8.	Sepsikőrös- patak (fiúiskola)	ősi	jó	nagyon hiányos		39	–	–	–	elég rendes	Belle Mihály	van
9.	Sepsikőrös- patak (lányiskola az irgalmas nővérek vezetése alatt)	1891	jó	szinte teljes	rendben	–	27	–	14	rendes	Gidófalvy M. Timothea Izsáky M. Edilburga Betulker M. Stella	van van van
10.	Sepsiszent- györgy (lányiskola a Szent Ferenc- rendi nővérek vezetésével)	1915	jó	szinte teljes	példás rendben	96	69	–	41	rendes	Fieger M. Carina Öffenberger M. Gustavina	van van
11.	Szentiván- laborfalva (vegyes isk.)	14. sz.	jó	nagyon hiányos	rendben	20	26	8	6	rendes	Eröss Márton	van
12.	Türkös (vegyes isk.)	1861	jó	hiányos	példás rendben	12	20	–	–	elég rendes	Vigofszky József	nincs
13.	Zernyest (vegyes isk.)	1919	jó	hiányos	példás rendben	15	17	3	9	rendes	Török Jolán Várnai Mária	van van

Levéltári források

- Gyulafehérvári Főegyházmezei Levéltár (GyFL)
 Fond I, 1/a: *Püspöki hivatal iktatott iratai*
- Gyulafehérvári Főegyházmezei Levéltár Sepsiszentgyörgyi Gyűjtőlevéltára (GyFL SGyL)
 Brassói Plébánia Levéltára (Bpl):
 – *Főesperesi Hivatal iratai*
 – *Iskolai iratok*
 – *Plébániai iktatott iratok*
- Miklósvári Plébánia Levéltára (Mpl)
 – *Iktatott iratok*
- Sepsikőröspataki Plébánia Levéltára (Kpl)
 – *Historia Domus II.*
- Sepsiszentgyörgyi Plébánia Levéltára (Spl)
 – *Iktatott iratok*
- Szentvánlaborfalvi Plébánia Levéltára (Szpl)
 – *Iktatott iratok*
- Uzoni Plébánia Levéltára (Upl)
 – *Iktatott iratok*
- Illyefalvi Plébánia iratai, Illyefalva (Ipl)
 – *Historia Domus*

Irodalom

- AmE 1910 = *Antimodernista eskü* (<http://katolikus-honlap.freeweb.hu/regi2/konyvtar2/antimodernista.htm>; letöltve: 2013.01.05.).
 BeCcTr 1788 = *Bibliotheca Ecclesiastica et catalogus venerabilis cleri almae dioecesis M. Principatus Transilvaniae, Albae Carolinae, 1788.*
 CJH 1836–68 = *Corpus Juris Hungarici, 1836–1868, Budapest, 1896.*
 CJH 1876 = *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytar 1876, Budapest, 1896.*
 FeSz 1938 = *Főesperesek szabályzata, Alba Iulia, 1938.*
 SsdTr 1913 = *1913. évi Statuta Synodi dioeceseanae Transsylvaniensis, Gyulafehérvár, 1913.*

- BÁRTH János
 2008 *Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén, Kecskemét.*
- BERNÁD Rita
 2009 *Plébániai levéltárak I. A Gyulafehérvári, a Sepsiszentgyörgyi, a Szamosújvári és a Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltárak repertórium, Gyulafehérvár–Budapest.*
- BÍRÓ Vencel
 1940 *Székhelyi Gr. Mailáth G. Károly, Kolozsvár.*
- INCZE Dénes
 2003 Gróf Majláth Gusztáv Károly, in: *Uő: Erdély katolikus nagyjai, Tusnádfürdő, 194–198.*
- EÖTVÖS Károly Lajos
 1892 *Háromszék vármegye népoktatásügye, Sepsiszentgyörgy.*
- CSÁKI Árpád
 2011 *A sepsiszentgyörgyi református egyház a 17–19. században, Sepsiszentgyörgy Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy.*
 2017 *A miklósvári templomfoglalás (1715) és utóélete, Acta Siculica 2016–2017, 167–179.*
- FERENCZI Sándor
 2009 *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmege történeti papi névtára, Budapest–Kolozsvár.*
- GEISZ Antal
 1910 *Egyházi közigazgatás, Temesvár.*
- HEGYI Géza
 2018 *A plébánia fogalma a 14. századi Erdélyben, Erdélyi Múzeum, 2018/1, 1–29.*
- JAKUBINYI György
 2005 *A Szentek nyomában Erdélyben, Gyulafehérvár–Kolozsvár.*
- KÓSA László
 2009 *Az erdélyi fürdők aranykora, Korunk, 2009/8, 3–8.*
- LAKATOS Artur
 2006 *A kolozsvári magyar egyházi iskolák államosításának körülményei, I–II, Korunk, 2006/7, 104–111, 2006/8, 186–193.*
- LAMÁSCH József
 2010 *A barcasági szent főespereségek és a később velük kánonilag egyesített Seps-Miklósvári székely székek leírása, vagyis történelme a Szűz születésének 1352-ik évétől az 1815-ik év kezdetéig* (latinból ford. Szirmai Béla), Brassó.

- LÁZÁR Csilla – BOROS Melinda
2010 *Márton Áron élete és munkássága (A csíkszentdomokosi Márton Áron Múzeum katalógusa)*, Csíkszentdomokos.
- MARTON József
1993 *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története*, Gyulafehérvár.
2002 *Katolikus egyháztörténet I.*, Stúdium, Kolozsvár.
2008 *Az erdélyi katolicizmus 90 éve (1900–1990)*, Kolozsvári Egyetemi, Kolozsvár.
- MARTON József – JAKABFY Tamás
1999 *Az erdélyi katolicizmus századai – képes egyházmegye-történet*, Gloria, Kolozsvár.
- MEISEL József
1918 *Keresztutam – Meisel József apátplébános naplójegyzetei 1916. augusztus 28. – 1918. január 9.*, in: SCHMIDT Anikó – L. BALOGH Béni 2017.
- NAGY György Attila
2009 *A Brassó Bolonyai Római Katolikus Plébánia története* (kézirat, GyFL SGyL).
- PÉNZES Lóránd
2008 Háromszéki katolikus egyházközségi harangok a 20. század elején, *Keresztény Szó*, XIX/7, 9–10.
2009a *A málnásfürdői egyházközség 20. századi története* (kézirat, GyFL SGyL).
2009b A szentivánlaborfalvi katolikus egyházi épületek, *Keresztény Szó*, XX/2, 17–20.
2010a Adatok egy katolikus leánynevelő intézet történetéhez, in: *Rodosz 2010* (fel. szerk. Székely Tünde), Kolozsvár, 323–339.
2010b A sepsiszentgyörgyi Sancta Maria-intézet: zárda, árvaház, óvoda, elemi leányiskola, leánygimnázium óvónőképző (1915–1948), *Acta Siculica 2010*, 481–496.
2011 *A sepsiszentgyörgyi katolikus egyházközség a 18–20 században*, Sepsiszentgyörgy Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy.
2012a Betekintés a sepsikőröspataki Kálnoky Leánynevelő Intézet történetébe, *Keresztény Szó*, XXIII/2, 19–26.
2012b *A kőhalmi egyházközség a 20. században* (kézirat, GyFL SGyL).
2013 A bodzavámi vesztegintézet káplánása, *Acta Siculica 2012–2013*, 513–539.
2017 *Az uzoni római katolikus egyházközség 20. századi története* (kézirat a szerzőnél).
- SAS Péter
2004 P. Benedek Fidél ferences tartományfőnök, *Egyháztörténeti Szemle*, VI/1, 100–105.
- SCHMIDT Anikó – L. BALOGH Béni
2017 „Nem hódító, hanem rabló hadjárat” – Meisel József apátplébános 1916-os naplója (https://mnl.gov.hu/mnl/oll/hirek/nem_hodito_hanem_rablo_hadjarat; letöltve: 2021.03.20.).
- TAKÓ István
2003 *A baróti plébánia története* (diplomadolgozat), Római Katolikus Papnevelő Intézet, Gyulafehérvár.
- TÓTH Szabolcs Barnabás
2008 *Az illyefalvi római katolikus egyház története* (kézirat, GyFL SGyL).
- TÖKÉS István
1990 *A romániai magyar református egyház élete 1944–1989*, Magyarságkutató Intézet, Budapest.
2009 Az egyházi iskolák államosítása egyházi nézőpontból, in: *Emlékkönyv a Székely Mikó Kollégium alapításának 150 éves jubileumára* (szerk. Árvay Katalin – Dobra Judit), Sepsiszentgyörgy, 90–99.
- VESZÉLY Károly
1860 *Erdélyi egyháztörténelmi adatok I.*, Kolozsvár.

Biserică și educație în sud-estul Transilvaniei, în Arhidiaconatul romano-catolic de Șeșși-Bârsa la sfârșitul sec. al. XIX-lea și în sec. al XX-lea

(Rezumat)

Arhidiaconatul de Șeșși-Bârsa a luat ființă prin unirea *Decanatului de Bârsa* (succesor al *decanatului medieval de Bârsa*) cu *Arhidiaconatul de Șeșși-Micloșoara*. În prezent cuprinde 25 de parohii din Treiscaune-Inferior, Ținutul Pădurii (Erdővidék, Bazinul Baraolt), respectiv Bârsa. Aproape jumătate din acestea, cu antecedente medievale, au fost reîntemeiate în sec. al XVIII-lea, comunitățile catolice de aici fiind convertite la religii protestante în timpul Reformei protestante din sec. al XVI-lea. Celelalte s-au format în sec. XIX-XX, fără antecedente istorice. Prima parte a studiului parcurge istoria arhidiaconatului, funcțiile și persoana arhidiaconilor, tematica adunărilor generale anuale eparhiale, ședințelor de coroană arhidiaconale, particularitățile vieții religioase, recvirarea clopotelor în timpul marelui război, consecințele negative ale legilor agrare din perioada interbelică, etc. Alături de viața spirituală, de asociațiile religioase, corurile, etc., formarea și păstrarea identității catolice a fost bazată în parte considerabilă pe educația din școlile înființate și finanțate de biserica romano-catolică. În perioada interbelică, acestea din urmă au devenit un component de bază al educației minoritare în limba maghiară. Activitatea lor din sec. al XX-lea este prezentată în partea a doua a studiului.

Church and School in South-Eastern Transylvania, in the Sepsi-Barcaság Archdeaconry of the Late 19th and 20th Century

(Abstract)

This territorial division of the church with, ultimately, four centuries of history behind it is comprised of the Catholic parishes of Lower Háromszék, the Erdővidék and Barcaság (Burzenland/Țara Bârsei) regions. Roughly half of the 25 congregations it now has have been re-established in the 18th century after their having lapsed in the wake of the Reformation; whereas the rest have emerged without such an antecedent in the course of the 19th and 20th centuries. In the first part of the present study, I am expounding the events that preceded the establishment of the archdeaconry, the functions of the archdeacon, the subjects discussed at the annual clerical assemblies, the particularities of 20th century religious life, the requisition of church bells during the Great War and the detrimental effects of the interwar period land reforms. Beside Catholic spiritual life in the stricter sense, religious associations, choirs and the like, education in the schools established and administered by the church contributed greatly to the formation and preservation of a Catholic identity locally. This same network of schools likewise constituted a backbone of interwar Hungarian language education in the region. Accordingly, I treated on the 20th century activity of such denominational schools in the territory of the archdeaconry separately, in the latter half of the study.

